
FIGYELŐ

KARA MIHÁLY KIÁLLÍTÁSA

A kiállítás anyagát a nagyváradai művész suboticei tartózkodása alatt készített grafikai és plasztikai munkái képezik: egy mellszobor, pár relief, egy nagy csomó rajz, főleg portré. Nagyváradról pár kis plasztikát, egy albumot és pár grafikai dolgozatot hozott. Az első, amit megállapíthatunk: Kara azokhoz a művészekhez tartozik, akik az útkeresés fáradtságát és vergődéseit szívesen átengedik másoknak. A biztosra fémjelzett úton halad, amelyen apróbb sikereket is könnyen lehet az elismerés bankóira váltani. Kara elsősorban szobrász; ezt akkor is látunk kellene, ha csak grafikát hozott volna. A tárgyakat (figurákat) reliefszerűen fogja fel, a szemek halottak, üresek, lélektelenek, a mozgás megmerevedett; a haj, mint a Medúza fürtjei, kígyózva szabadul a súlyos masszából. A ruhák tógaszerűek, nagy hullámokba kerülnek, és nehéz lepelként követik a test vonalait. Élet, lélek, egyéniség: szó sem lehet róla. Ez az oka annak is, hogy Kara legszívesebben egyéniség nélküli típusokat rajzol, gyerek- és női fejeket.

A szobrok közül dr. Klein Adolf zsidó hitközségi elnök mellszobra a Szent Száva rendhez applikált alak, naturalista ábrázolás, a mesterségbeli minden készségével és tudásával. Radó Imre, Kende, Kalmár reliefjei jól megoldott munkák, amelyeknél a dekoratív elem kissé zavarólag hat. A portrék közül talán a hatalmas patézisú önportré a legjobb.

Mindenesetre érdekes, hogy Nagyváradról kell jönni valakinek, hogy felfedezzük: mennyi munkaalkalom, mennyi lehetőség fekszik kiaknázatlanul a pénzszerzésre a piktorok számára Subotícán.

Arató Endre

SHAW, A VALLÁSALAPÍTÓ

Túl tanult és túl szellemes ahhoz, hogy a léttitkot valaha megláthassa... Hogy „metabiológiai pentateuch”-ában a „Vissza Matuzsálemhez” c. monumentális alkotásában hozzányúl az igazságkeresők eszközeihez, sőt vallást akar adni a jövőnek, ez mindenestre jó szándékra vall. E jószándékot, az idealizmusnak ezt a kicsit kancsal szemű nekiállását honorálom akkor, amidőn foglalkozom Shaw vallásalapító tervezetével anélkül, hogy költőfejedelmi rangját érinteni akarnám.

Újra megerősített Shaw azon hitemben, hogy aki gúnyolja az életet, az nem érti. A világ fenségéhez a torzképek is hozzátartoznak. Sőt csak azáltal válnak részletek torzzá, mert kitépik őket a közösségből. Shaw mindig torz tükröt tart a szemek elé. Azaz: tépéseket ad.

Már a címmel odakötözi magát a bibliához. Emellett ilyen bevezetéssel intonálja a művét:

„A bibliai fetisizmus ideje lejárt... Tudásunk köre bővült, és így új hitvallásra van szükségünk...”

A matuzsálemi kor a bibliában Noéig tartott. Noé 950 esztendőt élt. Ábrahám már csak százhetvenötöt. Az alsóbbrendű emberek viszonylag kisebb korúak voltak. A hosszú életűek tanítottak. A rövid életűek tanultak. Az egész gondolat a bibliából van véve. A biblia nyomán – a biblia ellen! Ez az önmagába való ütközés mindjárt a mű elején kétségeket támaszt.

Hiába fejedelme Shaw a stflusnak – hiába alkot szépet és megígézőt –, a szépségnek nincs tartós, hitető ereje. Lehet színpadi sikere, lehet könyvsikere, lehet számtalan prozelitája. De amit ő nyújt, az hitetés. Nem csupán a bibliával kapcsolatos rész az. A tudományos vonatkoztatás is hitetés.

Lássuk:

„Minden komoly ember érzi, hogy az egyéni létet bele kell kapcsolni valami egyénfölötti, nagy, állandó valamibe, mert különben el kell merülnünk a szkepticizmusban, a nihilizmusban, a kétségbeesésben... Az epikureus jelszó, »minden órának leszakaszd virágát«, nem elégíti ki a nemesebb lelkeket: nincs üresebb, elviselhetetlenebb foglalkozás a gyönyörhajhászásnál. De hát hol

keressük azt a metafizikai valóságot, amelyre aktív, bizakodó filozófiánkat felépíthessük!”

Mikor így tépelődik, akkor igaza van. És megérinti az igazságot olyankor is, mikor elragadja egy-egy vízió, mint ez:

„Az egész emberiség egy egységet alkot, s vajmi kevés az, amit egy ember végezhet. De éppen mivel egy egységnek vagyunk tagjai, minden gondolatunk, minden vágyunk, minden cselekvésünk kihat az egészre, és alakító erő a fejlődés útján. Nem az egyéni boldogság a cél, nem is az általános jólét, mindez csak eszköz. Nem azért vagyunk a földön, hogy a magunk, hanem azért, hogy az isten akaratát teljesítsük.”

Ez a kis gondolatköz persze nem korrespondál a közismert Shaw-val. Hisz itt a dogmatikus Egyistent vallja, és pillanatokra szinte túlmegy a bibliai Isten követelésein!

Aztán jönnek a kemény, komoly intelmek a jó útra térésre és vallásosságra, ilyenek:

„A technikai haladás diabolikus gyorsasággal halad előre, és oly fegyvereket ad gyermekkezünkbe, amelyek egész biztosan a végromlásra vezetnek. Ha megmaradunk annak a gyáva, falánk, hiszékeny, befolyásolható, vallástalan tömegnek, akik vagyunk, menthetetlenül elpusztulunk. Űtött az utolsó óra, meg kell történnie a csodának, el kell, hogy jöjjön a felsőbbrendű ember . . .

. . . Intelligensebb, tisztább életű és szándékú, erősebb akaratú lény, aki nem hagyja magát romantikus jelszavakkal félrevezetni, hanem mindig szembenéz a tényekkel.”

És gondolatban megtervezi a felsőbbrendű embert. A harmadik könyvben a huszonkettedik, a negyedik könyvben a harmincadik századig kinyújtja a jövő látképét, egy korba, amelyben a háromszáz éves superman már otthonos. Közben nagyon nekilendül, felbátorodik; az ötödik könyvben egy rakétaschwunggal a harmincadik évezredbe szédül, egy korba, amelyben az ember már tojásokból szaporodik és uszonyai vannak! . . .

De talán ne folytassuk . . . Shaw költőfejedelmi pályáján megtanította az embereket mindenben és mindenkiiben kételkedni. Most eljött az ideje, hogy az emberek megtanuljanak Shaw logikájában kételkedni. A „Vissza Matuzsálemhez” fényes gondolatgömböi mellett is: paródiája egy hitvallásnak.

II.

A mágikus fény, mely Shaw költészetéből árad, kötelez megvizsgálni, mi van a csillogás alatt. Az előszóban még sok ígéret van. Az első könyv címe „Kezdetben”, egészen a bibliai sémára állítja az eszmekonstrukciót. A második könyv mérföldlépésekkel egészen a háború utáni korszakba ugrat, és propagálja a háromszáz éves supermant. A harmadik könyvet a magasabb korú ember szociális és filozófiai taglalásának szenteli. A negyedik a rövid életűeket párhuzamosítja a hosszú életűekkel. Az ötödik aztán özönvíz lesz az egészre. Fantáziával elmosza, amit az előző könyvek kitermeltek.

Ha követni akarom Shaw koncepcióit, akkor a felszínen kell maradnom. Shaw filozófiai mélységei csak szavak mélységei. Valóságba nyúló gyökerük nincs. Van úgy, hogy az evolúciókat egy magasztos lelkiségnek tulajdonítja, csak hogy ez nem számít nála, aki alapjában meg van győződve arról, hogy

„Az ember alacsonyabb rendű lényekből fejlődött, és nem utolsó szava a természetnek. Csak a lépcsőfok magasabbrendű lények felé.”

Ebből az alapból – akár darwinista, akár lamarckista, vagy evolucionista is Shaw – nem nőhet ki más, mint a csoda... Újra a lelki princípiumra és az isteni akaratra helyezkedve, az emberiség vég-ső valóságában létrehozhatja a csodát: a szárnyas és uszonyos embert. És sok ezer esztendővel később, 30 000-ben a tojással szaporodó embert.

Ezekben a Shaw-ról és metabiológiai öt könyvéről elmondtam az elmondandót.

A szárnyat és uszonyt nem tartom felsőbbbségesnek. Nem több, hanem kevesebb lenne általuk az ember. Lesz idő – és nem is messze van –, amikor majd szárnyat tud konstruálni értelmével, amit csak derekára kapcsol, és már repül is személyi könnyedséggel, tetszés szerinti távlatokba. Hanem a madár madár marad – az állat állat –, az ember pedig ember volt kezdettől.

Ha van valami, amiből ki kell szárnyalnia az emberiségnek, akkor az állatból származás téveszméje elsősorban az. Létsorozatok és fokozatok állnak az ember alatt. Nem átmenetek, hanem elemi és talán lelki építőkövei az emberszintézisnek. És kicsit elszomorító, hogy Shaw, monstruózus művében, azt a felemelő igazságot meg se legyinti, hogy az ember nem egy fok vagy átme-

net, hanem összegezés: a mindenségnek egy önmagában fejlődő kifejezése. Mondhatjuk: kijelentése.

Az ötödik könyv perspektívájára mit mondjak; a fantáziának nincs logikája. A teremtés azonban logikus és természetes. Nem hiszem, hogy a csillagok valaha lábón járókká vagy kocka alakúvá változzanak. És nem hiszem, hogy az ember valaha a tojásból szaporodásra térne át...

De hiszem, hogy aki furcsán látja a világot, az nem érti... Csak az a furcsa, ami tépés és részlet. És csak azért furcsa, mert ki van tépve az egészből. A világ: egy Egész.

Aszlányi Dezső

TOLSZTOJ HITE

A kezembe akadt fonalat továbbvezetem:

„Ha eszmémért szenvedni kellene, egész másképp hatnának.”

Ezt is Tolsztoj Leó gróf vallotta a proletár Gorkijnak, ezt a meztelen bánatát afőlött, hogy nem lehet osztályosa a hitpróféták szenvedéseinek. És Gorkij kristályjózansággal portretizálja Tolsztoj lelkületét, amelyből biztosan új vallás termett volna, ha Tolsztoj szenvedőnek születik, nem pedig egyik legnagyobb regényírónak.

Íme egy pár tépés Gorkij jellemzéseiből:

„Mindig a túlvilági halhatatlanságot prédikálta, de jobban örült neki ezen a világon. Nemzeti költő... Tolsztoj hatalmas lelkében nemzetének összes fogyatkozásait megtestesíttette... az ő ködös tanítása a passzivitásról, a »nem-cselekvés«, a »rossznak való nem ellenállás« – mindez a mongol fatalizmus által megmérgezett orosz vér rossz gerjedelme.

Amit Tolsztoj anarkizmusának neveznek, az lényegében és gyökerében a mi szláv államellenességünk kifejeződése.

Tolsztoj... tudatosan vagy öntudatlanul – mint egy magas hegy – a nemzet útjába akar állni, útjába Európa ellen, útjába a tevékeny élet ellen, amely az embertől szellemi erejének legnagyobb megfeszítését igényli. Beállítottsága a tudományokkal szemben is mélyen orosz, benne az ősi orosz falu szkepticizmusa tükröződik: a nemtudás szkepticizmusa...

Az ő egyénisége egy rettenetes, csaknem monstruózus jelenség. Igen nagy Ó! Mélyen meg vagyok győződve, hogy azokon kívül, amiről beszél, sok minden van, amiről hallgat, még naplójában is... Ez a valami csak ritkán, célzásszerűen csúszott ki ajkán. Úgy hiszem, egy fajtája ez a »minden igenlés tagadásának«, egy igen mély, alapjában gonosz, a végtelen talaján felnövekedett nihilizmus. Egy határtalan, reménytelen kétségbeesés és magánosság, melyet nyilván még senki sem érzett ezzel az emberrel szemben oly rettenetes világozottsággal, mint én.”

Ez a kegyetlen jellemzés leleplezi, hogy mit akart a nagy író Istennel, vallással: – a hittel és a szentírással. Mit akarhatott? – Tagadni – szétszedni – nihilizálni... És ha ez neki végig sikerült

volna, akkor a régi húsvérvallás helyébe Tolsztoj is szavakból csinált volna új vallást a Kelet számára.

Csak egyben nem tud Gorkij megállapodni, abban, hogy tudatos vagy öntudatlan-e Tolsztoj nihilizmusa. Pedig van erre felelet: A nihilizmus, mint minden romboló indulat, az észből árad, anélkül, hogy a szív fékezné. Ennélfogva ösztön. És ha ösztön, akkor az indulat uralja, a tudat pedig nem bír vele.

És akkor szummárisan felelhetünk a hármaskérdésre: Shaw a gúny – Wells az észfény és Tolsztoj a kétely ösztönével harcolt a bibliai vallás ellen. Az első, hogy nevetségessé, a második, hogy tárgytalanná, a harmadik, hogy semmivé tegye. És mind a három, hogy egyszer majd fogalmi vallást szerkesszen a vérből, kínból, emberharcokból született tárgyi vallás helyébe. Egy gyökértelent, a testi létben gyökerező hitvallás helyébe.

Igazuk volt-e, igazuk van-e?

Elfogódott érvelések helyett Gandhira, a nagy hindu profétára hivatkozom, aki ma egyik legszintetikusabb gondolkozó. Gandhi legelső helyre teszi az újtestamentumot, de szinte egy lélegzetre piederesztált épít Tolsztojnak, a nagy regényíróknak is:

„Ismertem és csodáltam azelőtt is a »Baghavad Gitá«-t, de az új testamentum tanított meg a passzív rezisztencia jelentőségére. Kimondhatatlan örömet szerzett az olvasása. A Baghavad Gita megerősítette ezt a benyomást, és Tolsztoj »Isten országa benne van« c. műve adott az újtestamentumnak bennem tartóságot.”

Mahatma Gandhi közel visz a nagy misztériumhoz. Megérezte, hogy mindenki Istent szolgálja, aki gondolkozik és cselekszik.

A gúny is szent, a tagadás is szent, ha ki tud sokakat emelni a holt közöny kriptáiból. Bár paradoxnak látszik, mégis igaz, Shaw, Wells, Tolsztoj: negatív hittérítők. Az ő útjuk is Istenhez visz.

Aszlányi Dezső

A KÖLTŐ

Ki hiszi ma, hogy a költő születik? Ez a kor élő bizonyossága annak, hogy „a költő nem születik, hanem lesz”. Úgy lesz, ahogy Saulból Pál lett.

Ebbe a sémába jó lesz belekapaszkodni, hogy az új miszticizmus ellen egy csepp világosságot permetezzünk. Csak így, kapóra veszem. Dante, Strindberg, Madách, Tolsztoj... melyik köszöni a legkeservesebb sorsot a világon: a költői létét az anyjának?... A költőt a sors szüli. Nem holmi külsőséges sors; de nem is az az új-misztikus „tudatalatti”, mely a régi ködre új kód lett, hanem egyszerűen lelki sors, mely eszmélt lények szemében már-már nyilvánvalóbb a testénél.

Még vagy húsz nevet idesorolhatnék a sorstól szentelt költők közül, akiknek eszükben sem, vágyukban sem volt soha költővé lenni. Felsorolhatnék többet is, mert testvérként pontos számon tartom őket, de nem akarok vitát provokálni. Ez korai lenne mindaddig, amíg keményen körül nincs falazva a költő fogalma.

Költőnek lenni annyi, mint folyton teherben járni, és néha lebabázni olyan témákkal, amelyeknek az apját senki nem ismeri. És ha önfeledt pillanatokban elárulja is a költő – nem hiszik neki.

Nem hiszik! Ez azután a tragikum föle. Nem hiszik, hogy ő egy lélekbiológiai hun-anya, aki a lélek folytonos nagy hasával jár és hogy ezért szégyellősködik. És hogy néhanapján lebabázik, és hogy olyankor meg azért szégyellősködik.

És mindenki gyanakvó szemmel néz rá. Mindenféleképpen nézik, csak józan-okos embernek nem nézi senki. És senki nem kíváncsi lelke szülőtteire.

Látott már valaki költőt nevetni? Ha azt mondja, hogy látott, akkor vagy füllent, vagy nem költőt látott...

És azt a fonák trónust: a költőét, a szenvedés trónusát ostromolja mindenki, aki írni tud, hamis hiúságból...

Boldog az író, a művész, a polgár; mindenki boldog, akinek alkotásait szeretik, keze munkáját fizetik. A költői lét azonban – kívül – egy boldogtalan, visszás, letaposott, félrecértett és magyarázott csúflét, amiért holta utáni halhatatlanság lesz a díj. Csak-hogy az nem emberi fizetség!

Holta után aranyrudak lesznek a kézírataiból, és kiadói paloták, kastélyok, luxusbirtokok a műveiből. Ez a halál diadala: misztikus, sötét, szomorú győzelem.

Századunk büszke a repülőgépeire és rádiójára. De misztikusabb lett a régi Egyiptomnál. Halál uralkodik ma az életen. Az élő éheztek – a holtat dicsőítik. Mindent a halottnak – semmit az élőknek!

És mindennap felfedezünk egy fizikai csodát, és minden áldott nap beleharsogjuk a világba, hogy haladunk!

Költő nagyon kevés van. Író: nagyon sok. Művész: a legtöbb. A költő műve: koncepció. Az íróé kontempláció. A művészember: rutinié.

Ha fogamzás nélkül ír a költő, akkor ő is író vagy művész. Ha a lélek fájdalmával, benső részesévé lesz az író egy megírt történetnek, akkor ő is költő. És ha a művész nemcsak természetből másol, hanem szívben átélt újat is teremt, akkor költő is, művész is. De csak akkor.

Megtévesztő örvénylés folyik a három fok között. Nincs szem, amely tisztán látna benne. S ezért talán mellékes a személy. Döntse el a mű maga, hogy melyik kategóriából való. Ehhez kell az alaptörvény. Ne nehezítse a túlterhelt sorsokat még az elfogultság is. Meg kell különböztetni a fájdalomszülött élményt a kéjszülött alkotástól: az anyaszülött gyermeket az iparos játékbabáitól, mely utóbbiak manap már járnak, táncolnak, beszélnek, s csak éppen hogy nem élnek.

A költő nem születik, hanem lesz. De bár ne lenne inkább – amíg tisztább szemű és lelkű emberek nem intézik a sorsokat, és amíg fel nem becsül a társadalom minden embert, aki él. – Még ha költő is.

Aszlányi Dezső

ALFRED DÖBLIN

I.

A német sajtó a nyáron ünnepelte Alfred Döblin ötvenéves születésnapját. Nálunk Döblin ritkán hallott név. Németországban sem tartozik a népszerűek közé. De fajsúlyos egyén – idealista, fix világnézettel. Ezért foglalkozom vele. Fő munkái: „Wang-Lun”, „Wallenstein”, „Berge, Meere, Giganten”, „Manas”, „Das Ich über der Natur”.

Döblin költői jelentőségét bőven megtárgyalta a német sajtó. Amit a kritikák tömegéből kiragadni szeretnék, az az etikai hatásra vonatkozik, valamint arra, hogy milyen befolyást tud az író az általános gondolkozásra gyakorolni. Döblin – gondolom – nyomokat fog hagyni a német gondolkozásban, talán a német határokon kívüli gondolkozásban is.

Műveiben filozófiai és történelmi adottságokat dolgozott föl, egyéni módszer szerint. Kiindulását „Wang-Lun”-ban Kínából veszi. „Wallenstein”-ben behálózta magát a harmincéves háború Európájában. A „Berge, Meere, Giganten” regényében tovább szövi a hálót egy angol-amerikai imperiumba, és időben is előre vetíti ezer esztendővel a fejlődéseket a gigantikus világvárosok és a gépóriások rabszolgakorába.

Már három első nagy művében plauzibilissé teszi a haladásnak és fejlődésnek egymásból ömlő folytonosságát keletről nyugatra. És a három regény vezérfonalában a taoizmustól a zsidó-kereszténységig – Lao-cétől Nietzscheig –, a primitív, tétlen, alázatos filozófiától, a kidifferenciálódott, cselekvő tirannizmusig jutunk Döblin vezetésével.

A „Manas” egy mítosz. – A „Das Ich über der Natur” pedig: filozófiai hitvallás. Döblin olyanformán gazdálkodik a filozófiai alapelvekkel, ahogy a németek Gottnaturja a természeti erőkkal. Azokból hajtja ki Európán át a gigantikus méretű amerikai metropolisokat. Munkáiból folyton kiérzik a közös tő és a közös elv, amit a talaj és a klíma alakít.

Döblin nem szándékosan szisztematizál. Ő átéli a titokzatosságokat, ihletben és öntudatlanul. Annyira öntudatlanul, hogy csak a hármaskör után ébred arra, hogy Kína nem első forrás. És ahogy ezt észreveszi, menten átviszi a vizsgálódást a misztikus Unióból, e másodlagos filozófiai terepről, a legheterogénebb fel-

tagoltság elsődterepére, Indiába, ahonnet a gondolat, az inger a vallás, a kultúra és nyilván az igazi áriák: a nagy cselekvők is erednek. Azzal, hogy regényeiben Kínát Európával, Amerikával összekötötte, és azután nyúlt vissza Indiába, egy organikus egységet szerkesztett, s elvezette az olvasót a civilizációk atya- és anyaforrásába.

Logikus következése a megtett útnak, hogy Döblin az atyaforrásnál megáll, és kutatásainak eredményeképp: konstatál. Konstatálja, hogy a „Natur-Ich” örökösen körben kering, a „Privat-Ich” pedig egyenesen vonalban haladva, önző ambícióval viszi, kikényszeríti a haladást. Ugyanekkor arra is rájön, hogy az európai gondolkozás kizárólag szisztematizált emberfilozófiára van alapozva (Rousseau az érzelmet, Schopenhauer, Nietzsche az akaratot, Bergson az emlékezetet állította a gondolkozás tengelyébe), és hogy a későbbi a korábbi fölött mindenkor átvette az egyeduralmat; amiáltal a gondolkozásban inkább hatalmi, mint filozófiai szituációk alakultak ki. És jól látja Döblin, hogy mindennek eredményeképp az európaiak szemében: a lélek emberi funkciójá devalválódott. Igaz ugyan, hogy ezáltal beleférközött a tudományos megvilágításba, de a filozófia közben elszegényedett.

Ezek után Döblin követeléseket állt fel, amelyeket meg kellene szívlelni. Követeli az európai filozófia kétirányú kiszélesítését. Követel egy igazi metafizikát, más szóval: egy új, kínai természetfilozófiát és egy metapszichológiát, azaz egy indiai lélektant. És megokolja. Azt mondja Döblin, ha van világgazdaság és világpolitika, miért ne lehetne világfilozófia is, melyben Kína, India, Európa, Amerika megtalálnák egymást?

II.

Döblint izgatják a kiseded emberi méretek is. A „Missglücke Metamorphose” novellájában egy diákgyilkosságról ad számot, egyszerűen, megrázóan. Igazi költői tanítást ad a gondolat nélküli

élés veszedelméről. Eszmét is ad az öngyilkosságjárvány okait kutató bizottságoknak, megmutatva, hogy a „schauerlicher Leerlauf” sokkal több embert kerget a másvilágra, mint a gazdasági okok.

„So wird das heutige Fehlen einer allgemein verbindlichen geistigen Haltung, der schauerliche Leerlauf des menschlichen Daseins in blosser Wirtschaft und Politik direkt lebensgefährlich...”

„Ilyenképpen az emberi létnek a pusztá gazdaságpolitikai foglatba zárt borzongató érzete, egy általános, kötelező, szellemi magatartás nélkül, egyenesen életveszélyessé válik...”

Évvél az aggállal végzi Döblin a novellát. És e szavakon ifjakknak-aggoknak el kellene gondolkozniuk. Mert nagyon sok értéket fenyeget a borzongató „Leerlauf” elnyeléssel. Soha nem volt ekkora lélekúr az emberekben, mint amióta az „állóság” és a „nemiség”: mindent magyarázó dogmája lett az értelmiségnek.

Néhány szemelvényt kiragadok a „Végzetes metamorfózis”-ból szülők és gyermekek okulására:

„A tizenhat éves gimnazistát délben megpofozza az apja. Mert – mint mondja – tíz márkát elveszített. Erre a fiú hetyke lesz, zongorához ül és ezt mondja: »Én ezt nem fogom túrni.« – Délután engedély nélkül sportra megy. Este és éjjel a szabadban csatangol. Hajnalban egy vicinális elé dobja magát.

Tizenhárom éves koráig kedves gyermek volt. Későbbi képei komoly, éles kifejezést mutatnak. Gúnyosan nevet. Otthon keserű és zárkózott. Apja tréfás elbeszéléseihez savanyú arcot vág. Szüleit nyársoknak nézi, bosszantja. Gonoszkodó talentum.

Komoly olvasmányokba mélyed, például Dosztojevszkijbe.”

„Az iskolában Hamletet olvasta utoljára. Anyjának mondta egy ízben: Hamlet hozta az élet haszontalanságának tudatára. Sokat aláhúz Hamletben. »O schmölze doch dies allzu feste Fleisch...« Ezt a sort kétszer húzta alá...”

Egyedül jár. Igazi barátja nincs. Utolsó hetében gyakran a pincébe zárkózott, mert ott csendes. Egy nacionalista iskolába járt, ahonnet atyja kivette, mert ott izolálva volt. Nem vonták be a diákok társaságukba. A fiú maradni akart. Konzervatív, zsidó, de ottan antiszemitának számított. Különben a család is rejtegeti a zsidóságát. Az asszimilálódás határait tapossa. A fiú egy ideig éjelente zsírozta a haját, hogy sima árja haja legyen...

...Átlagdiák. Keveset sportol. Később azt is abbahagyja. Muzikális. Az álmodozó Chopint kedveli...

...Alkalmi passziói vannak, pl. a bélyegyűjtés...

...Örömet, részvétet nem mutat. Szülei vagyonsodása után a

modernebb lakás nyomasztóan hat rá... A halálgondolat a jelek szerint rég foglalkoztatja.

A fiú apja élénk, erős, nyílt látókörű ember. Kissé izgékony. Anyja bétégeskedő, ideges bántalmakban, levertségben szenved. Nagyon muzikális. Fivére is öngyilkos volt...

Nagyapja, apai ágról: erőszakos deszpota. »Nagy gyűlölő«. Ügyet sem vet a mások nézetére vagy a környezetre. Fia családját nem is ismeri. Egyedül az üzletnek él...

A végzethez hozzájárul, hogy a nagyszülők vérbeliekből házasodtak. Unokatestvérek."

Ezek a kórtani okok elnagyolt adatai. Mondjuk: a végzet forrásai.

A laikus közönséget, amely családi tragédiák kérdésében közvetlen érdekelt fél, talán még közelebb érinti a fiú diáklánytestvére, azaz az a mód, ahogyan öccséről, szüleiről és az életéről nyilatkozik:

„Van egy tizenkilenc éves néne az öngyilkosnak, aki érettségire készül. Élénk, erős, jól fejlett, művelt lány. Beszélgetés közben mondja el, hogy öccse nagyon nyughatatlan volt. Többször küldték egy gyermekotthonba. Idegenül érezte magát itthon. Szeretett volna nagykorú és szabad lenni.”

„Itthon minden rabszolgai és nyomasztó volt számára... Apja alig ismerte a fiút, és olyasvalamit akart belőle nevelni, amire nem volt hajlama. Sértő kifejezéseket használt szülei ellen. Itthon mindenki békét akart tőle. Ő pedig ingerelte a szülőket, akik úgy látták, hogy gyűlöli őket.”

„... Rossz jelleme volt a fiúnak. Barátságtalan és gyűlölködő volt. Kegyetlenkedő is...”

Erőtlen és erélytelen volt. Indulatos, kitörő jellem. Máskor meg meghunyászkodó. Sok mindenbe belefogott és abbahagyta. Nem volt kitartása...

Mindenkit gyűlölt. De szüleit legjobban. Mert függött tőlük. Panaszolta, hogy nincs szabadsága. S ha ráhagyták, akkor nem tudott mihez fogni. Ilyenkor uszított és örült, hogy anyánk dolgot adott neki. Óraszámra adott a szénpincében foglalkozni vagy a kertben füvet sarlózni...

Ha beteg volt, ellágyult. Ilyenkor láthatóan szüksége volt szeretetre.”

„Más alkalommal megjegyezte a lány, hogy mi csodálni való van az öngyilkosságon? Neki minden világos. A fiú folyton kérdezgette, hogy mire való az élet, és erre nem kapott feleletet. Sokan vannak így – mondta. Ő maga is három ízben volt már közel hozzá, és mindig egy csekélységen múlt, hogy meg nem történt.

Erre megkérdeztem, mi oka lehet a kétségbeesésre? Nincs okom rá, mondta. Ez egy általános hangulat. Degeneráltság. Mi az? – Belefog az ember kedvvel valamibe. De hiányzik az erély hozzá. Az ösztön mondja: ezt teszem. Az ész beleszól: nincs semmi értelme. Folyvást kérdez és analizál az ember. Ez kín. – Aztán a sikertelenségek. Szeretne az ember valamit felmutatni. De csak »átlag« marad. Az iskolában nincs örömem. A szülők emellett sarkalnak egy különös becsvágyat: »te nem vagy bolti leány!« Az igények túlcsigázottak. Következményük: sok levertség. Ez így megy heteken át. Hazajön az ember az iskolából. Munkába fog, és nem megy. Csupa ellentmondás...

Értem. De lássa, ön módos családba tartozik. Mindene megvan, amit kíván. Hiszen akar tanulni – nem?...

Igen. Lázasan tanulna az ember. De az itthoni környezet lever. Nem kap tőle az ember bátorítást... Szeretnék előbbrejutni, de nem lehet. Minden marad. És ahogy idősebb lesz az ember, belátja, hogy minden másképp van, mint ahogy képzelte. A szülők is. – Csak a kellemetlent látom rajtuk. Őcsémnek meg egyáltalán csak a csúnyára volt látása. Szüleim jelleme olyan nemkomplikált, önző...

A lány elgondolkozik. Beszéljen csak tovább! Leverő az is, hogy az ember tudja, hogy ő maga is ilyen lesz idővel...”

Mialatt e szemelvényeket válogatom, egészen megfekszi lelkemet a borzalmas „Leerlauf”, mely a művelt lány beszédéből árad.

A kérdés nagy. Az a széles keret, amelyben Döblin hozzáfűzött nézeteit kifejti, nem meríti ki az egész problémát. Ha a hibákra, a szexuálisnak és abnormálisnak unos-untalan emlegetésére, nevelésére, a szülők önzésére és gondolatlomhaságára utalunk, még mindig marad egy nagy kérdés, amire nincs felelet.

A dühöngő tétova járású, szétfolyó lelkek öngyilkossága – gondolom – tényük decentrikus voltában adva van. A körülmények segítik, olykor siettetik e ködlelkek végét, hanem az ok mélyebben fekszik.

Az emberlét élettani misztériumait messzebbről és mélyebbről, Darwinon és Freudon túlról kell megragadni. Az állati és nemi szempont divatos általánosítása sokban hozzájárul a mai ifjúság lelki „Leerlaufjához”. Ideálok kellene az embereknek és még inkább az ifjúságnak! Több Döblint! Kevesebb Dekobrát!

Aszlányi Dezső

MIHAJLO SZOSZCSENKO: ÍGY NEVET OROSZORSZÁG

A forradalmak utáni Oroszország nemcsak a politikában nyújtott egészen újat, hanem az irodalomban is. A nyugati ember kíváncsian kíséri ennek az irodalomnak a fejlődését, hiszen egy százmilliós nép, egy új társadalmi rendszer szellemi kifejeződését jelenti. És Oroszország hallat is magáról. Az új költők, az új regényírók, az új drámaírók mellett az új filmről hallottunk sokat, és néhányan – természetesen a külföldön, mert Jugoszláviába érthetetlen okokból még ma sem jöhet be az orosz film – láttuk is azokat. Mindezeket nagyjában már ismerjük. Mindeddig azonban ismeretlen volt előttünk a forradalom utáni Oroszország humora.

Kicsit furcsa hallani arról, hogy az új Oroszországnak, Európá legforradalmibb államának, humoristája is van. Pedig Mihajlo Szoszczenko neve ma már nemcsak Oroszországban, hanem Német- és Franciaországban is mind ismertebb lesz, és Mihajlo Szoszczenko talán a legkülönösebb humoristája a mai vergődő, rángatózó, vajúdo világnak. A minden megpróbáltatást kibíró és minden megbántottságon, minden csalódáson túl is bizakodó ember humora ez, olyan emberé, aki sokat szenvedett életében, aki nagyon szereti embertársait, és épp azért, mert szereti őket, festi sokszor erősen hangsúlyozott tónusokkal a gyöngeségeiket, kicsinyességeiket, amelyek nevetségessé teszik őket. Szoszczenko pedig tényleg szenvedett az életben, mert mint önéletrajzában maga mondja, az 1918–19-es időkben egyszer akasztásra, háromszor agyonlövésre volt ítélve, kétszer megsebesült, és a szibériai parasztozok néhányszor majdnem agyonverték. Mindez éppen elég lenne ahhoz, hogy egy közép- vagy nyugat-európai ember a peszsimizmus és a cinizmus fellegvéraiba meneküljön. Szoszczenko azonban orosz, és legfeljebb fájdalmas mosollyal meséli el embertársai súlyos baklövéseit és kicsinyességeit. Az orosz nagyvárosok kisembereit, a gyökértelenül ide-oda lebegő, talajtvesztett kispolgárt szereti legjobban megrajzolni, az entellektüelek furcsa, esetlen alakjait, ahogyan behelyezkedtek az új társadalmi rendbe, félszegen és balogul, mint a magát otthon nem érző ember vendégségben a szék peremére ül le. De nem kíméli a burzsoá mentalitással telített proletárt sem, nem a bürokráciát, amelyek mind, mind nevetségessé válnak a tolla hegyén, és mindezt úgy írja meg,

hogy a tendencia egészen messze van, legfeljebb halvány árnyékát érezzük a sorok között. A forradalmi munkás alakja, akit nyolc évvel a forradalom győzelme után nem engednek be a fényes éttermekbe, és aki a végén saját magáról elhiszi, hogy részeg volt, mikor be akart menni, a nők egyenlősítésének problémája, a nagy jelszó, amely ma, a Nep-korszakban odavezetett, hogy a férfi fizet mindent a nőnek, mert az udvariasság még a forradalom országában is ezt parancsolja, meg a csalódás, mikor hosszú keresés után oly nőt vesz el feleségül a novella hőse, aki nem enged magának fizettetni, és aztán ezt a nőt „leépítik”, mert férjhez ment, és – elv ide, elv oda – az ura köteles gondoskodni róla – és sok más visszásság, amit Szoszcsenko éles tollal papírra vet, sokak előtt talán ellenforradalminak is tüntetheti fel, pedig nem, nem az, mert ezzel a maró gúnnyal Szoszcsenkó csak javítani akar ezeken a kisebb-nagyobb társadalmi keléseken, amelyek Oroszország testén ma is megmaradtak.

Szoszcsenko az örök álmodók közé tartozik, akik minden lép-tükkel, minden tollvonásukkal jót akarnak elérni. Hogy pedig az életben nem minden olyan, mint lennie kellene, és hogy a forradalom lezajlása után sincs minden úgy, mint ahogy azt egy forradalmár szeretné, végeredményben az sem katasztrofális. Könyve végén is hitet tesz e mellett a végtelenül nagyszerű orosz optimizmus mellett, amikor azt mondja, hogy lehet, hogy a jövőbeli szép és teljes élet csak háromszáz év múlva fog megkezdődni. Ha pedig az embereknek még akkor is rosszul menne, szerzőnek még mindig elég ideje maradna ahhoz, hogy a legelső villamos alá vesse magát...

Így nevet Oroszország. Sok fájdalommal, elegendő pesszimizmussal, de nevet már és bizakodik.

Csuka Zoltán

ERICH MARIA REMARQUE: NYUGATON A HELYZET VÁLTOZATLAN

Az emberek szeretnek visszapillantani arra, ami elmúlt, és minden bizonnyal ennek a visszafeledkezésnek köszönheti Remarque könyve azt a nagy számsikert, amelyet a legutóbbi hónapokban „Im Westen nicht neues” című könyvével elért. A háború a generációk egész sorát tizedelte meg és – nevelte meg, értékelte át új emberré. Remarque könyve sem azért érdekes, mert a háborút írja le, hiszen ugyanezt Barbusse is megtette, az átélésnek és az impresszióknak sokkal frissebb és véresebben ható erejével. Remarque könyve csak azért lenne fontos és érdekes, mert a legfiatalabb generáció szenvedéseit és azokat a visszahatásokat kellene bemutatnia, amelyeket a mechanizált és minden romantikus színezetét elvesztett háború, a tömeggyilkosság a legfrissebb generációban kiváltott. És épp ez az, ami Remarque könyvében negatívum marad, a katonai író éppen a leg súlyosabb kérdésekre nem adja meg a választ. A könyv az írásművészet csillogó gyöngyeként szerepelhet, lebilincselheti az olvasót elejétől végéig, de lehetetlen azt az úrt nem érezni, ami a sorok végén mint valami nagy szakadék tátong elénk: miért hát az egész, mi szűrődött le a vértől gőzölgő agy titkos csatornáin, hogy reagált a fiatal élni akaró és emberré nőni akaró nemzedék arra az egész borzalmas tömegmészárlásra, amelyet úgy is neveznek, hogy háború? Erich Maria Remarque nagy könyvsikere talán éppen ezért csiholta elő azt az egyetlen eredményt, hogy a német könyvkiadók most már plakátokon keresik azt az „írót”, aki pl. a haditengerészet még meg nem írt egyik epizódjáról számolna be háborús élményeiről, és a napilapok egyre-másra közlik a háborús „memoárokat”. Ez semmi esetre sem az alkotás értéke, nem irodalmi és még kevésbé emberi érték. „Ez a könyv nem vád és nem vallomás” – mondja Remarque a könyv elején. Önkéntelenül vetődik fel a kérdés: Hát akkor micsoda? Lehet ma a háborút nem vádolni? Csak jó üzlet ez a könyv írónak és kiadónak egyaránt? Ha csak beszámoló a háborúról, akkor igazán nem sokat jelent az, hogy mesteri tollal íródott meg, és hogy a stílusa művészi, ezzel szemben a mondani- és megállapítanivalója minimális. A háború alatti és utáni legfrissebb generáció aligha áll meg a krónikás beszámolóknál. Messzebb gondol és előrébb lát. Véleménye van a háborúról, ami Remarque-nak nincs. Ez pedig öreg hiba.

A könyv Benedek Marcell szokásos mesteri fordításában, a budapesti Dante könyvkiadó ízléses és csinos kiadásában jelent meg.

Csuka Zoltán

LATÁK ISTVÁN: DÜH

(ELBESZÉLÉSEK, SZERZŐ KIADÁSA. SZUBOTICA, 1929.)

Mindenekelőtt le kell szögezmem: Laták István a húszesztendő és most induló vajdasági írógárda soraiban egyike azoknak, akikből a legtöbb akarás és életkedv lobog elő, és egyike azoknak, akik nem ismerik a fék csiszoló és formáló erejét. És még egyet. Laták Istvánban százfokos hősséggel lobog a líra. Mégis, nem tudni miért, talán, mert annyi a panasz, hogy a Vajdaságban kevés a novellaíró, most novellás kötettel lép az olvasók elé.

A novellás kötetet előszó vezet be. Laták István itt szabódezsői gesztusokkal él, és ítéletet mond vajdasági elevenek és holtak felett. Laták a vajdasági magyar irodalomról akar néhány szót szólni, a sok mondat között azonban sikerül a vajdasági magyar irodalom problémáját elhalandzsázní, csak azért, hogy a szerző kissé beképzeltlen és kissé túlságosan utánözva a „nagy magyar irodalmi bikát” elmondja, hogy minden sikertelen kísérlet és minden rossz után most aztán ő jött itt; egyszerűségnek, egészségnek, parasztságnak. (Úgy ide kívánczok a tollamra Ady „Jöttem a Gangesz partjáról” című verse, amely ott ritmusozik ezekben a sorokban.) De hát mindez megbocsátható Laták Istvánnak, ha meggondoljuk, hogy a szerző a huszadik életév kissé sekély, de annál zuhogóbb életpatakjában tapos. Azt azonban nem lehet megbocsátani, hogy amikor a vajdasági irodalomról szól, elfeledkezik az itteni magyar írás korszakalkotó eseményéről, a Vajdasági Írás megindulásáról és nagyszerű előretöréséről. Ez már lelkiismeretlenség és bizonyos fokig talán ellenségeskedés is épp azzal a folyóirattal szemben, amelynél mindig igyekeztek a fiatal szerzőt felkarolni és a Pegazus nyergébe segíteni.

De még ez sem olyan fontos, legfeljebb annyira fontos, mint amennyire szükséges volt Szabó Dezsőt leutánozni az előszó megírásánál. A fontosabb dolgok, Laták István prózai írásai csak ezután következnek.

Laták István elbeszélései, ahogy a szerző őket nevezi, a legritkább esetben elbeszélések. Egy részük hasonlít ugyan az elbeszélés műfajához, ezek az írásai azonban túlságosan elnagyoltak, túlságosan vázlatosak ahhoz, hogy ténylegesen az elbeszélés műfajába lehessen sorolni őket. Másik részük a szerző életének egyes jeleneteit és fordulót igyekszik az utókor részére megörökíteni, természetesen nem kevesebb gyengeséggel. Laták Istvánban,

amint azt fentebb is megjegyeztem, buzog, szikrázik a líra, de mesélni nem tud. Ahol a prózai sorok a lírához közel jutnak, ott egyszerre lendületet kapnak és felemelkednek a magasba (Kettőt szeretek), másutt azonban nagyon alacsonyan szállnak, avagy egyáltalán nem is szállnak, csak csúsznak és másznak a különböző kloákákban és sarakban, amelyeket előszeretettel fejteget az író. Ezek az írásai nem igazak, és így természetesen művészietlenek, nyersegek és kidolgozatlanok. Eltekintve attól, hogy sok helyen hazugok is. Mert lehetetlenség az, hogy hűszeszendős fiatalember, még a mai társadalmi mélyre hullás idején is annyira utálja az életet, hogy még meghalni is csak azért nem hal meg, mert nemcsak az életet, hanem a halált is szörnyen utálja. A mai fiatalember, ha aktív és becsületes, legfeljebb a mai társadalmi rend ellen lázadozhat, de nem utálhatja meg saját magát, és nem láthat mindenben kloákát és piszkot. Nem, mert akkor minden el lenne veszve, és soha nem lenne remény arra, hogy a teljesebb embert elérhessük, hogy mi, fiatalok, egyszer olyan társadalmat is megteremthessünk magunknak, amely részünkre is az életet és még annál is többet: az élni akarást jelenti. Laták azonban halni sem akar, habár a háborút legfeljebb a gyomrán keresztül érezte és messziről látta. Nem, ezek az írások nem lehetnek igazak, mert akkor a lehullásból és mocskokból sohasem lehet felemelkedés. Ezek az írások sokkal inkább: nyers póz és erőltetett affektáció.

Laták István erős ígéret és sok jelentőség. Nagyon kár lenne a beképzeltség és önmaga köldökszemléletének, saját „köpeteinek mocsarába” való zuhanással a fejlődés útján megakadnia. És főleg kár keveset tanulni és sokat hinni magunkról. A szerénység még a Remetelakban is a tehetség egyik csálhatatlan jele. És feltétlenül a fejlődési lehetőség biztos útmutatója. Latáknak kár lenne nyers fogalmazványok próbái között elmerülni és megsemmisülni. Laták jobban teszi, ha visszatér a becsületes lírához és az igazi elmélyedéshez, amely igazabb, mint az erőszakos pózok. Laták tehetségét becsülöm és szeretem, ezért rántom vissza kemény szavakkal az útról, amely a magasba lendüléstől a süppedékes mocsarak felé vezet.

Csuka Zoltán

MENEKÜLŐ LÍRA

Egyik igen tekintélyes magyar folyóirat legutóbbi számában vádat emeltek a modern líra ellen; a vád az, hogy a líra hűtlen lett az előretöréshez, hűtlen lett a forradalmakhoz s főleg a munkásosztályhoz, a líra meneküi, a líra csak zokogni tud, és nem harsanazza többé a barikádok dalát. Szóval a líra dezertált az ember nagy harcának színteréről. Az író konkrétumokra is hivatkozik; Kassák Lajosra, Mihályi Ödönre és más költőre, akik pár év előtt még a forradalom dalnokai voltak, ma pedig „megalkudva” a körülményekkel, csak lamentálnak, de lírájuk többé nem a régi, harcoss líra.

A cikkíró megállapításai tényleg igazak, csak ott van tévedésben, amikor a líra meneküléséért magukat a lírikusokat okolja. A cikkíró, aki egyébként a történelmi materializmus híve, és így szívesen megért mindent, az ember pszichikai életére ható külső okot, elfelejti azt, hogy a lírikusok élete nem állott meg a világháború kataklizmáját követő esztendőekben, amikor a forradalmak a népek életének homlokterében voltak, hanem ezek a lírikusok a tömegben benne élve részt vettek a későbbi esztendők fájdalmas vereségeiben is, maguk is szenvedve akkor, mikor a feltörő igazságot Európa-szerte két vállra fektette a reakció. A költők s elsősorban a lírikusok mindig az emberiség, a tömegek nagy történéseinek hangszórói voltak, és a mostani napokban, amikor szerte a világon az igazságtalanság és a háború előtti arányokat is felülmúló fegyverharc örülete tombol, a lírikusok is kénytelenek új hangot keresni fájdalmuk, az emberiség közös nagy fájdalmának megéneklésére. Csoda-e, ha a mai napokban, amikor a legkisebb lírikus is érzi, hogy az emberiség gyűlölettel párosuló örülete már nem is vár, hanem egyszerű bacilus hullakataklizmak felidézésére készül, a költők (akik melleleg ugyanúgy két vállra vannak fektetve, mint a tömeg és minden emberi jóérzés) a harci riadók helyett vészharangot kongatnak, és furcsa, rejtett szépségekhez menekülnek, hiszen mást mit is tehetnének. Nem a líra a hibás, s nem a líra bénult meg; az egészséges emberi értelem bénult meg, és a líra, ez a finom szeizmográf ma még nagyobb és borzalmasabb földindulást jelent, mint amilyent felvett valaha háború előtt Ady és társainak lírája. A „menekülő líra” tehát csak

következmény, a menekülő líra ma is figyelmeztet, esdekel, óv, de egyszersmind azt is látja, hogy hiába. A tömegek és az emberi értelem elbukásáért tehát egészen hibás logika a költőket szemrehányással illetni, éppoly hibás, mint a menekülő madársereget okolni azért, ha kipusztult vidékek felett új viharok érkezését jelzi. A líra menekülése az emberi értelem és helyes ösztön egyik ritka megnyilvánulása, amely minden időkre megőrzi az emberiség mai lelki depresszióját. A líra, ha sír, kiáltoz és átkoz, nem menekül, csupán az egészséges ösztön kötelességét teljesíti.

Csuka Zoltán

MARKOVITS RODION: SZIBÉRIAI GARNIZON

Markovits Rodion az új író típus, annak az írónak a típusa, amely felelősséget érez az írásaiért, amelynek nem az az elsődendő célja, hogy jóízű szórakozást adjon az olvasónak, hanem az, hogy megnyissa a még nem látó szemeket, és kézen fogja az olvasót: ezt nézd, ezt még nem láttad, így volt, és ez volt ennek a történetnek a gerince. Markovits Rodion tűzben izzott íróvá, az események érlelő poklában, a háború értelmetlen kereszttüzeiben, a hadifogság lassan emésztő lángjában és a bolsevista forradalom eget-földet összerázó eruptikus kitörésében. Nagy út volt ez: Európától Európáig és esztendők kellettek hozzá, hogy a hadifogoly, aki visszajött Szibériából, csalódottan nyissa fel a keze ügyébe kerülő első európai lapokat: hát ez, ezek vagytok ti, ezek a problémáitok, ezek a tréfáitok, ez a békétek? Pedig a hadifogság első esztendeiben Markovits szigorúan benne van a csigaházban; a tiszti fogolytábor gondjai neveléséig kis becsületbeli szabályok körül forognak, a tisztek a hadifogságban is megtartják a kasztot, és csak akkor veszik észre, hogy odakünn valami változott, mikor néha a fürdőbe mennek, és a meztelen testéig lerongyolt legényeségi hadifogoly „hősök” nyújtják koldulva eléjük a tenyerüket. De a militarizmus vassfegyelme még nem kopik, odakünn már eresztékeiben ropog a világ, amikor a parancsnokság még mindig szigorúan ügyel a hadi érdekekre. Aztán egyszer csak fölbomlik minden, a fogolytábort már senki sem őrzi, az orosz parancsnok megszökik, szabad lenne az út, de a régi szellem még mindig él, és a hadifogoly tisztek pénzért fogadnak öröket, hogy a formának eleget tegyenek. Mert a forma a földolog, nem szabad a kapunak ór nélkül lennie, „rendnek” kell lenni, még akkor is, ha milliók meghaltak, és országok roppantak bele a nagy vérfürdőbe. Markovits Rodion ért hozzá, hogyan kell megrajzolni a tiszti fogolytábor álerkölcseit, a „lágerekultúrát” amelyben szexuális élet és lelkiismeret hullad mocsárba. A szibériai garnizon nemcsak egy láger regénye, nemcsak egy garnizon története, a szibériai garnizon megdöbbentő kép egy kasztról, amely mindent elveszített, csak épp a kódexeit tartotta meg. És elejétől végig izgalmas, lebilincselő ez a regény, nagyszerű felépítésű és mesteri tollal írott. Markovits Rodion szeme nagy világosságban nyílt meg, és sorai-

ban azt adja, ami a vérében volt, a szívében, az agyában, a mozdulataiban, titkolt hazavágyó sóhajaiban; az életet és a mai embert. Az embert, akiben két világ indult rohamra és megütközött benne. Az embert, aki iszonyok és poklok lángtengerén át jött, és idehaza, egy csendes fa alatt, egy még csendesebb alkonyatkor feltámad a lelkiismerete: dolgozni kéne. Sok lemondás is van ebben a munkára ajzódásban, sok keserűség és sok fájdalom. Valahogy a halál karjai közül, a vonat kerekei alól megszabadult, megszabdalt, rongyosra mart ember öröme az életnek, az emberé, aki érzi, hogy a sínek közül nincs szabadulás, minden pillanatban jöhet a másik tűzparipa, az új szörnyűség, de most itt, itt az élet, jaj, lélegzeni, levegőt a tüdőnek, élni, élni, amíg lehet.

Markovits Rodion könyve nemcsak a magyar irodalom súlyos és maradandó értéke, hanem a világirodalomé is. Az elismerés nem fog késni, és bizonyos, hogy hamarosan minden művelt nép nyelvén olvasható lesz ennek a tűzből kitermelt, bronzarcú és bronzstílusú írónak a könyve.

Csuka Zoltán

GERGELY SÁNDOR: SZÚ

Szinte arcunkba csap a forró meleg lehelet, a sóhaj, a fájdalom és a gond könnyes sóhaja, amely benn él a magyar munkástársadalomban, amikor végigolvassuk Gergely Sándornak ezt a regényét. Az új magyar irodalom, közelebbről a magyar proletáriróadalom egyik legmarkánsabb tehetsége rajzolódik ki előttünk Gergely Sándor regényeiben, évről évre biztosabban, markánsabban, erősebb és messzibb lendülő kontúrokkal. A magyar kisváros munkásságának életébe nyúlt bele Gergely Sándor, nehéz és manapság veszedelmes téma, a nincstelenség és földtelen magyar paraszt életébe, és könnyesen is diadalmas szemmel mutatja fel az alakjait; nagyszerű, hatalmas jellemembereket, a magyar faj biztos és új hajtásait. A mai társadalom minden friss és égető problémája él ebben a regényben, Gergely Sándornak eddig legjobb és legigazibb alkotásában. Az eddigi nehézkesség és darabosság, amely Gergely eddigi stílusát jellemezte, mintha lekopott volna, és most ez a töredékesség úgy hat, mint a nagyszerűen kimintázott agyagszobor anyagszerűsége. Mert Gergely agyagból, az egyszerű anyaföldből gyúrja figuráit, de olyan szobrokba, amelyekben benn van az erő, az előretörés, a nagyszerű lendület, amely úgy csap ki a mintázott ujjai közül, mint az emésztő forró láng. A most kialakuló friss magyar irodalom egyik legrobosztusabb és legtöbbit ígérő embere mutatkozik elénk a Szúban, a mindjobban kiforró és mind tudatosabban meg nem alkuvo Gergely Sándor. Imponáló bátorság és végtelen becsületesség jellemzik, az alkotóerő és a verhetetlen előretörés. A Szú egy némely része különösen mesteri alkotás, így például a homokot kötő vákancsosok életének megdöbbenő és mellbe markoló leírása. Mintha a magyar irodalom Gorkija jelentkeznék Gergely Sándorban, új átértékelésben és nagyszerű kiteljesedésben. Egy ember, akinél az írás nemcsak művészet, hanem becsület és hit: egy-szóval élet.

Csuka Zoltán

VOJVOĐANI O VOJVODINI

(VAJDASÁGIAK A VAJDASÁGRÓL)
KIADTA A „VOJVOĐANSKO UDRUŽENJE”

A Vajdaság gazdasági kultúr- és politikai problémáit tárgyalja ez a könyv, amelyet a Vojvodansko Udruženje adott ki, és amelyet a Vajdaság politikai, gazdasági és kulturális életének vezető emberei írtak meg. A könyvkiadók nemes intencióit, amellyel az ország megalakulásának tizedik évfordulója alkalmából adták ezt a könyvet az olvasó közönség kezébe, úgy látszik, csak ötven százalékban értették meg azok, akiket felszólítottak, legalábbis az eredmény ezt igazolja, mert nagyon sokan, akiket cikk írására felszólítottak – hallgattak, és nem válaszoltak a szerkesztőknek. A beérkezett cikkek között azonban sok olyant találunk, amelyek minden tekintetben figyelemre méltóak, sok mondani- és megszívlelnivalójuk van, habár az elmúlt pár hónap alatt az események törtétele messze maga mögött hagyta az írások nagy részét, és különösen a politikusok által tárgyalt problémák ma már történelmi anakronizmusként hatnak. Annál figyelemre méltóbbak azonban a gazdasági és kulturális problémák, amelyek szintén bőven sorakoznak ebben a könyvben. Radivoj Vrhovac főleg kulturális problémákat feszeget. Letić kikindai püspök a pravoszláv egyház problémáiról értekezik. Vasa Stajić bátor és érdekes írásában eredeti szemszögből vizsgálja a vajdasági problémákat, Todor Manojlović, a kiváló költő, megértő és mély cikket írt Milan Kašaninnal együtt a kulturális problémákról, míg dr. Krafft a német kisebbség, Čajak pedig a szlovák kisebbség problémáit fejtegetik részletesen. A cikkek gerince – ezt örömmel lehet leszögezni – mind a kulturális és gazdasági megértés jegyében húzódik végig az írásokon. Nagy kár, hogy sem Strelitzky Dénes, sem Várady Imre, akiket a szerkesztő bizottság a magyar kisebbség problémáival akart megszólaltatni, nem küldték be válaszukat, és így ez az álláspont nem kapott a kötetben hangot és leszögezést. A könyv Beogradban, a Mlada Srbija ízléses kiállításában jelent meg.

Csuka Zoltán

ÍRÓK KÉZFOGÓJA

Az emberi kutatásnak mostanáig hamupipőke formája: a csodaelmélet. Keresni és csodákra bukkanni, végokat kutatni és csodákat magyarázni manapság detronizált módja az emberi kíváncsiság kielégítésének. Amitől az értelmünk jóllakottan elnyújtózik, az a táplálék az, amelyet hajlandók vagyunk meggyőződésünkül elfogadni. Minden mást a hit világába utalunk. És mégis, mikor valamit kedvünkre kianalizáltunk, szétboncoltunk és róla Tamásként meggyőződünk, akkor mozdul a kezünk a régi köntös után, és meggyőződésünket felruházzuk a hit minden varázsával. Sohasem volt és most sincs hittel varázsosabb valamink, mint szerzetesboncolt nyelvünk és agyonanalizált irodalmunk. Nincs semmink, amire annyi vallásos áhítattal, templomos hittel gondolkodnánk. És akik ebben ma előljárnak: nyelvünk, irodalmunk, művelődésünk hitesei: a vajdasági írók.

Vajon e hívők elég jó sáfárok-e? Vajon ismerik-e parancsukat, hogy a hitüket a földre kell hozni, valóságra kell beváltani, és tudják-e, hogy a hitnek földi formát csak a szervezet ad. A szervezet a benne levőt lelki természetben kiválóbbá nem teszi. Sőt ellenkezőleg, a szervezet tömörülést jelent, és a legeltebb tömeg sincs azon a lelki működési fokon, mint az elszigetelt egyén. De mikor az ideálokat valóvá akarjuk átteremteni, akkor a valósággal tengelyt kell akasztani, és ehhez az elszigeteltség fonákra fordított fegyver volna.

A szervezet semmi egyéb, mint eszköz, és a vajdasági íróknak még ezt az eszközt is fel kell használniok hiteik célba lendítésére. Figyelünk, de kevés a készség. Pedig csak összefogással lehetne tisztázni mindazt a problémát, amely íróinkat személyileg is érinti. Írásaik nyilvánosságra jutásának biztosítása, folyóirat és könyvkiadás, irodalmi termékek terjesztése és elhelyezése, mindmennyi égetően nyílt seb, amely a legszemélyesebben beleégett minden íróba, aki valóságot akar hódítani. Valóban a szükségesség összefogást tanácsol, de a lelkiismeret egyenesen ezt parancsolja.

Mindnyájunk lelkiismeretének hordozói: hiteinknek vallói: a vajdasági írók. Ez a lelkiismeret arra a legtöbbre kötelez, hogy nemcsak az egyéni nyílt kérdések, hanem irodalmunk és kultúránk egészének problémái is sürgősen az írók konzíliuma alá

kerüljenek. Az elhatározások receptjei és a tettek orvosságai fájdalmasan hiányzanak, s alig lehetne azokat más orvostól elvárni, mint az összefogástól. Kultúrpolitikát kell csinálni s munkamegosztás híján azoknak kell ezt a munkát vállalniok, akik a kultúránkat csinálják. Összefogás az általános és egyéni célok érdekében: el nem halasztható nagy szükség. Mert frázissá válik a hit, ha nem tudunk rámutatni arra a részére, mely valóra vált.

Ennek az összefogásnak nem kedvez alapszabályokkal összekovácsolt, hierarchikus szervezet, hanem szabad egyesülés, merev elhatárolások, határozott tartalmú paragrafusok nélkül. Csak élénken működő felsőbbrendű lelkiismeret, biztos cél, erős hit és az együttműködés bátorsága kell. A meseölkő Bácskában a mesemondók talán még hisznek a mesében, a régiben, ahol egy csillag menetrend és alapszabályok nélkül hozott össze a világ három sarkából három királyt a célok céljához.

Ha a vajdasági írók hisznek magukban, nem lehet mélyen fekvő rügye a jövőnek: meleg, ígéretes kézfogójuk hiteink beváltására.

Draskóczy Ede

MÉG EGYPÁR NYELVTITOK

Az az elismerő érdeklődés, mellyel a Vajdasági írás első számában „A nyelvek titkai – amit a szerb úgy mond, de másképp gondol, mint a magyar” cím alatt megjelent közleményem találkozott, arra indít, hogy azt még néhány kimaradt, éppen tökéletlensége miatt érdekes magyar–szerb szóegyezőssel egészítsem ki.

A szembeállítás hátterét megint a huszár életéből vehetem, aki miután egy nála megszokott, itt el nem mondható csínyt követett el, mely ugyan a be nem avatott szerb szemlélő számára egyszerű čin – jelenet lett volna, kantáron fogja lovát, mely éppoly vízszintes és éppúgy kiegyensúlyozandó, mint a szerb kantarja – mérlege. Azután egy magyar pányva segítségével odaköti a tüzes paripát egy szerb panjhoz – fatőkéhez, miután a közelben sehol sincs cövek, mely úgy kiállna a földből, mint egy ember – cövek.

Végül mint aki dolgát jól végezte, megpedri bajuszát, amit ugyan rögtön beszüntetne, ha arra gondolna, hogy arcának ez a dísze, büszkesége ugyanazt a szerepet tölti be nála, mint a lengyel zsidóknál a pájesz-huncutka. Ez utóbbi iránt táplált lenézése persze alábbhagyna, ha csak tudhatná, hogy az az ősi babiloni királyok hajdíszének egyenes utóda, mely még a régi magyarok viseletében is visszatért előrelógó hajtincs alakjában.

Farkas Geiza

EGY SZÉP ÉLET TRAGÉDIÁJA

(AMABEL WILLIAMS ELLIS: THE TRAGEDY OF JOHN RUSKIN – CAPE, 416 l.)

„Magasabb elmék, mélyebb szívek – Jaj tinétek e földön” – a magyar olvasónak okvetlenül Kisfaludy Sándor ezen versei jutnak eszébe, ha a Szép, Jó és Igaz nagy angol harcosának, Ruskinnak kimondhatatlanul szép és mérhetetlenül szomorú élettörténetét legújabb feldolgozásában elolvassa. Nem folyt le ennek az életnek egyetlen perce sem harctéren, vagy csak erőltetőbb, veszélyesebb utazási és sportkalandokban, a kenyérgond soha egy fél órára nem környezte, ellenben bő része volt mindabban az életkényelemben és élvezetben, melyet csak egy XIX. századbeli gazdag angol magának kívánhatott. Gondos szülők egyetlen gyermeke volt, akik hosszú életútja felén túl kísérték el soha nem lankadó szeretetükkel, támogatásukkal. Környezete bámulta, nemzete elismerte, még akik nem osztották is mindenben nézeteit, nem vonhatták ki magukat varázsa alól. Eseményeiből sokat megvalósított, még többnek jövő megvalósítását előkészítette. Az élet semmi munkát, semmi küzdelmet reá nem kényszerített, csak annyit dolgozott, annyit küzdött, amennyit önmaga akart. Ez azonban Ruskin Johnnál, a borkereskedő fiánál nagyon sok volt, több, mint amennyit a leg-erősebb idegszervezet is kibír; össze is roskadt alatta.

Tragédiája mégsem ebben a későbbi életéveiben reákövetkezett összeomlásában volt, hanem ebben az örökös, legnehezebb küzdelemben, melyet önmagával folytatott. Jákob módjára az angyallal, mely azonban saját lelkében lakott, és mellyel a küzdelem nem egy éjen, hanem egy életen át tartott.

Lélekfejlődési szempontból alig képzelhető valami vonzóbb, s vigasztalóbb, mint Ruskin felvirulásának története. Mint aránylag már idős, derék, lelkiismeretes, a nagy átlagnál nem tehetségtelegebb és korlátoltabb vagyonszerző polgáremberek gyermeke született 1819. február 8-án Londonban, honnan ugyan csakhamar a Hernehilli udvarházba, gyermekkora tulajdonképpeni színhelyére költözöködhetett. Szülei valóban túlzott gonddal óvták minden szél-től és káros befolyástól, kocsitazásokra ugyan elvitték magukkal, de játékot pajtásokkal vagy akár csak játékszerekkel is a lehető legkevesebbet engedték meg neki. Ridegen vallásos anyja még az egy rokon által ajándékozott cifra paprikajancsit is elkobozta, és már kicsiny korában órákra menő bibliaolvasásra szorította. Közép-

iskoláit is mint egy magánintézet bejáró tanulója végezte, gazdag angol fiú létére még lovagolni sem tanult meg. Ilyen nevelésből emberi előrelátás szerint alig kerülhetett ki egyéb egy bizonyos elvek szerint feltétlenül korrekt, de emellett félszeg és korlátozt egyénnél, ebből a gyermekszobából nehezebb volt a szellemi élet, az erkölcsi törekvés valódi magaslataira emelkedni, mint egy nyomortanyából. Ruskin János szelleme és meggyőződése óriás erejével megtette ezt a csodát, még szüleit is kiemeli rendi korlátoltságuk átlagából az a tény, hogy fiuk kivételes értékét felismerték; ha olykor még meglett korában is vezetni, korlátozni igyekeztek, el is rémültek egy-egy újabb szellemi termékén, eszméjén, azért egészen véve mégsem próbálták erővel a maguk kicsinyességébe szorítani, sőt nagylelkűen rendelkezésére bocsátottak mindent, amivel fellendülését elősegíthették.

Azért Ruskin lelkében még élete delén s ezen túl is harcra kellett saját szemléleteivel, megállapításaival az apa és kivált az anya állásfoglalásainak nyomai; ezeket kímélte, ezekhez alkalmazta az önmaga által megtaláltat is, ameddig csak tehetette. Ezáltal azonban sokszor kálváriajárássá lett számára az olyan útra lépés is, mely egy szabadabb, önállóbb fejlődés lehetőségével megáldott ember számára csak egy egészen könnyű elindulást jelentett volna. Persze a mi számunkra, akik ezen küzdelmek eredményeit élvezzük, ezek annál értékesebbek, mert valósággal tűzben megtisztultak és kipróbáltak.

Ruskin életmunkájának kiinduló pontját és Proust megállapítása szerint állandó tényét a Szép csodálata adta. Rajongó szeretettel kereste fel, bámulta, írta le Svájc tájait, Velence műemlékeit, Turner festményeit. Akik őt fiatalkori tanulmányainak színhelyein, honfitársai csoportjában ismerték meg, azok alig láthatnak benne egyebet az akkori élclapok kedvelt utazó angoljánál. Még alapos művészettörténeti utánjárásait is hajlandók lehetek valamely splenének tulajdonítani. Pedig az egyfajta utazótáskák és plédék csalóka külszíne alatt sem lakozik minden egyes angolban ugyanaz. Ruskin nem csupán sekélyes szórakozást, élvezetet áhított, mikor mindenütt a szépet kereste. Neki a szép szemlélete nem egyszeri mulatság volt, hanem életszükséglet, ő a szépben látta meg az igazat, az erkölcsi jót is. A művészetről írta két legkorábbi munkáját, a Modern festőket és a Velence köveit, továbbá Az építészet hét lámpását, de azért ellene volt minden mesterkéeltségnek, elve volt, hogy a természettől eltávolozni annyit, mint a természet színvonala alá süllyedni. Ezért éppen olyan komolyan művelte a természettudományokat, mint a történelmet és

a nevelést: „Szezám és Liliom” című nagy sikerű munkájához a lelkesedést egy leányiskolában tartott előadásai közben merítette. A szép útján nevelni óhajtotta önmagát, nemzetét, az emberiséget, a nevelés azonban nem jelentette számára ismeretek és életformák egyszerű elsajátíttatását, hanem az emberi lelkeknek a jóhoz, saját feladatuk, kötelességük tiszta felismeréséhez való vezetését.

Ruskin szépségrajongását nagyrészt a szépnek hazájából éppen az ő életében rohamos eltűnése szította lángolóvá. A modern nagyipar kifejlődésének abban a hőskorában napról napra új gyártelepek, vasútvonalak bontották meg az angol tájak kies látkepeit. Szinte máról holnapra óriás városok nőttek ki a földből, a tőkés haszon szempontjából célszerűen, de a lelki gyönyörűség, sőt az egészség iránt minden érzék nélkül összerakva. Régi, kedves viseletek, szokások, ember és ember közötti rokonszenves viszonylatok tűntek el. Mindez fáj a finom, kétségtelenül kissé nőies léleknek, cleve gyűlölt is mindenféle újat, még a vasutakat is. No meg a műalkotások restaurálását; szívesebben látott egy, a maga rendjén dűledező romot, mint egy korszerűen átalakított, karba helyezett, régi épületet. Innen frásaiban, beszédeiben még nagyon soká kiütköző konzervativizmusa, mely a politikai kérdéseknél sem állott meg, és sajátos ellentétben állott minden embert egyenlően boldogítani óhajtó nagylelkűségével. Különösen gyűlölt természet, ami „vulgar” – ami alatt nem a régi nevelésű embernek természetes egyszerűségét, hanem a helyzetük által már sokkal jobbra képesítettek bántó, pökhendi izléstelenségét értette.

Nagylelkűsége azután konzervativizmusán is győzedelmeskedett. Ruskin nemcsak maga akart épülni, nevelődni a szép látásán, ugyanezt kívánta minden embertársának, elsősorban saját nemzete munkás rétegeinek. Kezdett is munkások részére múzeumlátogatásokat szervezni, tevékenyen működött egy munkásoktató egyesületben (Working Men's College). – Azonban csakhamar reá kellett jönnie, hogy az angol munkásság akkori gazdasági és társadalmi helyzetében még saját és oktatói legjobb akarata mellett sem élvezheti a Ruskin életelemét alkotó szépet, nem is épülhet, tökéletesedhetik rajta. Tehát az angol munkást olyan helyzetbe kell hozni, melyből már hozzáférhet a lelke emberi fejlődéséhez, sőt megmaradásához mulhatatlanul szükséges szépségek meglátásához. Ennek azonban útjában áll a tőkés profitrendszer, a munkás keresményének a vállalkozó, a járadékos, a hadviselő állam, az egyház javára minduntalan megcsorbítása, elkobzása. Ezen is mindenáron segíteni kell, mert az előtűzött cél nem tűr

megalkuvást. Így lett Ruskinból szocialista, aki szembeszállott ama nagy „piknik társaságnak”, melyet Európa akkori gazdagjainak összességében látott, egész felfogásával, érdekével, még a kereszténység eszméjével is. Könnyű elhatározás egy Marx és Engels művein nevelődött mai proletárfiúnak, de mily nehéz lehetett az alapjában maradi lelkű, még maradi szellemben is nevelt angol esztétának! Ezért is hiányzott tevékenységéből a minden akadályon áttörő lendület: „A végsőig” (Unto this last), „A por hivatásai” (Munera pulveris), „A kulcsviselő véletlen” (Fors clavigera) munkáiban és cikksorozataiban a legbátrabban kifejezte eszméit, helyt is állt értük – de a politikai vagy éppen forradalmi tett terére mégsem lépett.

Szívesen, a lehető legszívesebben vissza is fordult, ahányszor tehetette, a szociális harc rögzös talajáról a művészetélvezet és természetkiismerés hímes mezeire. A hivatalos és nem hivatalos körök, melyek politikai és társadalmi állásfoglalásait a legkárhözotóabb eretnekségnek nyilvánították, mely miatt magát a nagy elmét sem tartották méltónak egy még jónak maradt polgári családba való beházasodásra – ugyanezek majd teljesen behódoltak műértelmének, szépészeti kérdésekben hozott ítéleteinek. Az ősi hírű oxfordi egyetemen műismereti tanszéket létesítettek számára, sőt még egy múzeumot is emeltek eszméi szerint – ami balsikernek bizonyult főképp azért, mert bár az épület alaptervét Ruskin útmutatásai szerint dolgozták ki, a részletekbe annyi illetékes és illetéktelen tényező szólt bele, hogy a tervezett remekmű legjobb munkásai elkedvetlenedtek, eltávoztak, vagy érdeklődés nélkül dolgoztak tovább. Egyenesen kacagtató például egy kőfaragó esete, akinek sorban le kellett csiszolnia a gót ajtódíszeknek szánt majmokat, macskákat, baglyokat és papagájokat, mert ezeknek alkalmazásában bizonyos urak a hely méltóságának megsértését meg talán saját magukra nem egészen gyengéd célzásokat láttak.

Nem ez volt Ruskinnak mint művésznek, írónak, előadónak is egyetlen balsikere. Aki 22 éves korában írta egyik legsikerültebb művét, aki idősebb korában is elragadta hallgatóságát, remek előadónak bizonyult. Művei egy részét nemcsak a hivatalos kritika igyekezett kivégezni, még agyonhallgatni is, legnagyobb bámulói voltak kénytelenek észrevenni, hogy azokban megkapó, magukkal ragadó részletek mellett tömérdek az olyasmi, aminek értelmét azon a helyen az olvasó nem képes belátni, ami csak eltereli a mű fő céljától. A valódi lelki nagyság jele, hogy Ruskin életmunkája ezen kis akadályaival éppenúgy szembeszállt, mint a

nagyokkal, és kitaró erőfeszítésével valóban ki is küszöbölte legtöbbjüket.

Élete legfőbb gyakorlati eredményét, úgy látszik, a Szent György Testülettől (St. Georges Guild) várta. Ennek célja nem kevesebb lett volna, mint az élet szépségét Anglia számára gazdasági eszközökkel megmenteni. A testület tagjai jövedelmük egy tizedének beszolgáltatására kötelezték magukat, mely összegből azután mezőgazdasági és egyéb munkatelepek létesültek volna, mentes minden újkori csúfságtól, az ott dolgozók minden egészségi követelményének és életkényelmének legmesszebbmenő megvalósításával. A mester maga is útépítéssel foglalkozott, a saját és magas iskolázottságú tanítványai keze munkájával. A testület szervezete nem volt demokratikus; választásokra, szavazásokra minden ember testvéri barátja minél kevesebbet adott, sokkal jobban szerette a rendet, fegyelmet. A gyönyörű eszme gyakorlati eredménye elég siralmas lett; a társak nem hoztak össze huszadérsz annyi pénzbeli hozzájárulást, mint amennyit a gazdag és bőkezű mester egymaga felajánlott; a Szent György telepek tervezett mivoltukból meglehetősen kifordulva tengődtek a nagy háborúig, amely azután végleges kimúlásukat hozta.

De hogy is valósulhattak volna meg az életben, a tizenkilencedik század életében azon embernek elvei, aki szerint minden munkaadónak úgy kellene bánnia minden munkásával, mintha valamely sorshatározat folytán saját gyermekét kellene ama munkára alkalmaznia – és hivatásának egész teljesítéséért adott esetben nemcsak a katonának, hanem a papnak, ügyvédnek, még a kereskedőnek is önként fel kell áldoznia életét, ha teljes megbecsülést igényel embertársaitól?

A maga áldozatrészét Ruskin János bőségesen meghozta. Hivatásának nemcsak az angol nagyúri élet fényes és kényelmes nyugalmát áldozta fel, hanem – talán öntudatlanul, de mégis valóságosan – szerelmét, családi boldogságát is. Első ifjúkori szerelme, Domecy Adél elengedte magát fordítani tőle – amiért ugyan a sors már ezen a földön igazságot szolgáltatott neki: egy francia sportember felesége lett, akinek azután a Punch élclapot fordíthatta. John pedig huszonkilenc éves korában szülei unszolására feleségül vette rokonát, Gray Eufemiát, akihez azonban soha lelkileg nem közeledett, és hat évvel később készséggel adta beleegyezését a házasság megsemmisítéséhez. A nő azután újból férjhez ment a férj egy jó barátjához, Millais kiváló festőművészhez, akinek jó felesége, családanya lett. Később a már 47 éves mester szerelmes lett egy 30 évvel fiatalabb leányba, La Touche Rózába – ezen

csak az csodálkozott, aki nem ismeri a serdülő angol leánykák rózsaszíromszerű üde báját. Ám a család itt is ellene szegült az egyesülésnek, nem annyira a korkülönbség, mint a kérő felforgató eszméi miatt. Teljesen egyelőre nem kosarozták ki, csak mindig tovább halogatták a döntést, míg végre a leány maga mondott le az öregedő mesterrel való egyesülésről. Nem sokkal élte túl ezt a lelki öncsonkítást. „Sokat vesztettem el, ami soha nem volt az enyém” – mondta. Huszonhat éves korában mint leány halt meg, itt igazán azt mondhatjuk: hervadt el. A terebélyes hölgy tragédiája mellett a zsenge rózsátő. Ruskin később már elborulni kezdő elméjének képzelgésében Dante Beatricéjével Szent Orsolyával egyesítette egy három-egy személyiséggé leáldozó napjának utolsó meleg sugarát, Rózsikáját.

Meghalt 90 éves korában a mester anyja is, aki ugyan életet adott volt neki, de azután inkább nyeste, mint növesztette szárnyait. Mindamellert az egyéb nőkhöz soha lelkileg közel nem jutott nagy ember érett korában is igyekezett anyja, az ő szemében elavult, nézőpontjaival összhangban maradni, szülője elvesztését olyan bánatnak érezte, melyhez nincs fogható. Most ötven éven fölül lázas munkásságba vetette magát, tanított, előadott, írt, apostolkodott, szervezett. Sok kötetre menő könyvet tervezett az ismeret igen különböző mezőiről. Eközben türelmetlen, önhitt lett, saját magát szinte csalhatatlannak érezte, amit még a személyes érdem kérdéseiben is megdöbbenő kíméletlenséggel juttatott kifejezésre. Az újat ismét nagyobb ellenszenvvel látta; híres lett a becsület-sértési per, melyet az új, színpompás festészeti irány legelőkelőbb képviselője, Whistler indított ellene, mert pojácának nevezte, aki festékes bögrét vág a közönség arcába. Ez az önmagába és önmagára visszavonulás azután az elhagyatottság érzését támasztotta az oly sokak által körülrajongott és támadott nagy emberben. Az idegkimerülés jelei kezdtek rajta mutatkozni – túlságos munkássága folytán, mondták az orvosok. Pedig ez a túlmunka nem annyira ok volt, mint következmény; lázas, felőrölt tevékenységébe a nagy lélek azon benső meghasonlások és ezekből származó önmarcangolások elől menekült, melyek első eszmélése óta fényes és mégis tövises pályafutásának tartalmát, talán legszebb alkotásainak indítékát és zamatát adták. Végre bekövetkezett a legrosszabb: az annyiaknak világító óriás elme elborult. Egyelőre még nem mindenkorra, még jobbulások, újabb munkásságok, élet- és szépség-élvezetek következtek. Még az örültség rémképeiben is felcsillant a nagy, alkotó, szép képzelőtehetség. Majd nyolcvanegy éves ko-

rában záródtak le 1900. január 21-én a fáradt szemek, melyek oly sok szépben gyönyörködtek, oly sok jót kerestek volt.

Williams könyvének egy angol bírálója kifogásolja John Ruskin életének „tragédia”-ként megjelölését, mivel ebben az életben oly sok volt a szép, a kellemes, a mindenki által csak áhított, irigyelt vonás. De hát Shakespeare tragédiái nem valódi tragédiák-e, ha színhelyeik királyi paloták termei, ha szívdöbbentő jeleneteik fényes ünnepségek, diadalok megelevenítései keretében következnek el? Szerintünk Ruskin életére nagyon is talál a tragédia szó, mert éppen egy ilyen valóban szép életből hiányzott az önmagával egyezés, a saját felismert rendeltetés teljesítésének édes, megnyugtató tudata.

Farkas Geiza

LATÁK ISTVÁN: KOLDUSLÁZAK (VERSEK)

A SZERZŐ SAJÁTJA, SUBOTICA, 1928

Manapság kritikát írni majdnem olyan veszélyes, mint verset. Ezt azóta tudom, amióta egy legutóbbi megbírált verskötet fiatal szerzője azzal gyanúsított meg, hogy verseinek bírálatán túl személyével szemben agresszív is voltam. Ha ez csak az én kritikámra vonatkozik, annál jobb, mert úgy, ha a versek rosszak voltak, legalább a kritika volt jó, tekintve, hogy abban a szerző személyéről meg sem emlékeztem, ellenben olyasvalamit írtam: ami a versben szép, az nekem is szép, a meg nem oldott suta gondolat nekem is suta, a verstelen vers nekem se vers, s a magyartalan nyelv nekem is magyartalan.

Tekintve azonban, hogy kritikát s nem védőbeszédet kell írnom, így átadom a szót a legfrissebb vajdasági költőnek, Laták István-nak.

A kötet címe *Kolduslázak*, tartalma ötvennégy vers, (a vidéki nyomdák előnyére szóljon) tizennégy sajtóhiba, s egy fiatal ember minden jószándéka.

De hogy éljek a költő szavaival: ... a költészet olyan épület, mely nyitva van boldog-boldogtalannak, mindenkinek, ki imádkozni vágy, szóval szentegyház, hová belépni bocskorban, sőt mezítláb is szabad ... Így jutott be a Kolduslázak fiatal szerzője is a vajdasági irodalomba, mondjuk: mezítláb. Mezítláb, egyszerűen. Körmönfont modernkedés és apostolkodni-szándék nélkül. Inkább fáradtan, betegen, egy kis imitált dekadens gesztussal s egy kórházi matraccal a vállán. Kötetét így kezdi: „Temető közelében jártam. A halál küszöbén feküdtem.” Mindenesetre fáradt mozdulat beköszöntőnek, főleg húszéves korban. Ennek a versciklusnak a címe is: *Kórházi sikolyok*. Ez az enyészettel különben felrémlik további verseiben is. Így: *Vért köp a szeretőm*, *A bacillus* stb. S mégis azt hiszem, hogy ez a hang Latáknak nem igazi hangja. Talán a kórágyon szerzett impressziók hű visszaadása: Poloska-

mart helyeket, Vakarnak a betegek, (*Éjszaka*). Hogy maga sem vallja komolyan ezeket az élményeit, íme: Mindezt én kórházban, Láttam, hallottam. Ízleltem, tapintottam, Éreztem, borzadtam, Szagoltam, ettem... Féltem, füttyültem. Találtam, meséltem... Éreztem, borzadtam" – mondja Laták. Kérdezem tehát, nem egészséges ember-e az, aki borzadva szerez benyomásokat a kór emésztő lázairól. Aki így vallja az életet, mint szerzőnk kórházi énekében is, nem lehet jegyese a legszebben óhajtott halálnak: „Boldog, aki örülni tud A kenyér édeskés ízének, A citrom csiklántó, Hűsítő savanyúságának. A keserű mandulának. Az élet sok-sok ízének. A szivárvány hét színének... Viruló meztelenségnek.” Még az sem igaz, amit *Gyógyító napfürdő* c. versében mond: „A tavasz és betegség, Ádázul verekszik bennem”, mert ugyanott: „Szeretnék most egy nagyot Sikoltani, kurjantani Süket fülekbe, Harsogni, hogy élet!” Ellenben vallja a munka erő- és izomrepezítő nagyszerűségeit, mint: „Vad őserdőt irtani, Hogy helyet készítsék A szelid búzának. Bámulom a munkát. Ez az igazság, ez a minden.” Hovatovább, ebben a versében, ha kissé brutálisan is, de hiszi, hogy: „A bolha csípése is munka.” Laták oeuvre-je nem széles skálájú, néhol nyers, alaptalan vallástalan, mint a *Kinyilatkoztatásban* is, amely vers amellet valószerűtlen is, amikor a „K”-betűvel való kuruckodása szinte rosszul hat. Például: „Kálváriás Krisztus, Keresztjelű kacérkodó, Kéjelgő kancák, Konokul kapzi, Kfvánkosza kotkodácsol. Keresztény kakasokért.” Van a kötetben néhány határozott forradalmi hangon megírt és átértzett komoly vers, amelyek programszerű hangjuktól eltekintve, néhol az egyéni hitvallás derék szándékú eszményi mondanivalóját is éreztetik az olvasóval, ilyenek *Virrasztó betegek*, *Hiába rázkódik a föld*, amiben a fiatal költők hitvallását építi le a szerző, amikor így szól: „Ti elmúlásról, temetőről, Kesergő halottas költők, Ne sottogjatok gyáván, A pusztulásról, újjáéledéskor. Tavasszal a folyók áradnak. Kicsordulnak a jókedvek is... Hegyek között mélfázó pásztorok, Nyájak mellett rózsetűznél, Furulyáikat hangolják.” Ide tartoznak még, kevesebb eredetiséggel, de több eltanultsággal sűrített versei, mint *Cirkusz*, *Akik igazi költők vagyunk*, *Szonya*. Az utóbbiban az elbukott asszonyember imája, vergődése a megtisztító Naphoz, a megváltó s talán megbocsátó szebbik valójához az életnek.

Mint minden fiatal költő, így Laták is a szerelem hímeskedő mondanivalói közt érzi magát a legjobban otthon. Ezekben a verseiben van a legtöbb egyéni és az átélés bélyegét magán viselő kép. Föl tud jajdulni a szerelem árnyoldalain: „Fekete hajában, Szenvedéstől fehéredett Három ezüst hajsza.” A tudóvész szerető

fölött mondja ezeket a szavakat, ami egy kicsit kortünet is: „Húszéves lánnya az életnek, Itt vagyok melletted, Félek tőled és szeretlek,” (Vért köp a szeretóm). Megkapó az a hang, amelyen a költő egy másik szerelmi versében az elköltözött kedvest így éneklí meg: „A gondozatlan pázsiton, Néha én fogok ácsorogni, Fejem lehajtom a kereszted mellé, S belényugszom mindenbe.” Ugyanebben a versben: „Egyszerű vadlányá voltál az életnek, Akit csak szeretni tudnak.” *Aranyos zsidólány* és *A gyáva* c. verseiben megrázóan szép hangot üt meg: „Bujkáltam a vörös hold elől, Nehogy megátkozzon, Mert a szeretómhöz indultam.” Ugyanitt: „Hívogatott csókos szája, Csalogatott nyoszolyája.” *A gyárak lányai* és *A szutykos inasokban* van egyéni meglátása, stílusis készsége azonban kevés, és így egész bátran induló mondanivalói ellankadnak, széthullanak: „Rágják a hűgáink hűsát, Szívják a hűgáink vérét.” A kötet két legszebb versét, a *Siralom* és a *Paraszt-nótát*, amik a fiatal költő legvalódibb hűrjain zengtek fel, s mint a legeredetibb írásokat Laták költészetéből a lapban mutatóul hozni fogjuk.

Összevéve Laták költészetét, ha skálája kiszélesedik, néhol repulzív hangját letompítja, komoly értéke lehet a fiatal tehetségekben éppen nem bővelkedő vajdasági irodalomnak. Kár, hogy a kötet verseit ízléstelen, fekete keretekbe szorította, ami nem emel semmit a mondanivalók külsején, de az újszerűség hatását sem kelti.

Fekete Lajos

A KRITIKA HANGJA ÉS HÖMÉRSÉKLETE

Kétségtelenül toll alá kívánczolt az az egymástól messzi el-
ütő néhány bírálat, ami a vajdasági költők *Kéve* c. antológiájáról
a Vajdaságban és a külföldön megjelent. A kritika sokszfnúsége,
egymással szemben mereven ellentmondó megállapításai a *Kéve*
egyes munkatársainak értékmeztélese körül határozottan jogossá
tették Haraszi Sándor reflexióit, amiket a Vajdasági Írás múlt
számában írt. Ebben a hozzászólásban elfogadhatóan megviláglott
a kritika szubjektív volta, a kritika tétovasága, amikor (a cikkíró
szerint, de szerintem is) ahány ház, annyi szokás elve alapján
megdicstérték vagy megbírálták a kötet szerzőit.

Ezekkel a megállapításokkal akarva, nem akarva egyet kell ér-
tenem: mint ahogyan egyetérték a cikkel abban is, hogy az elvtelen
és szemszögtelen kritikák ott kezdődnek, ahol a kritikáírás a
sablonosság már kitaposott ösvényein, az egyéni hang és az egyé-
ni meglátásól eltérve, a semmitmondás nagy ösvényébe kanyarodik
le. Sőt abban is osztozom, hogy a „baloldali” irodalom ezzel az elvtelen
kritikai módszerrel meg sem bírálható, meg sem közelít-
hető úgy, hogy annak tanító értékét s művészi szépségét úgy hoz-
hatnánk felszínre, mint azt az új kritikai módszerrel bírálónak ten-
nie kell, illetve tennie kellene, ha ilyen módszerrel bíráló kritikai
irodalmunk volna. Mert jóllehet a magyar irodalom nagyobbik
testében ez a pártszerű kettéhajlás már részben megtörtént, a kritika
azonban úgy az egyik, mint a másik – mondjuk így: – irodalmi
pártnál még a tradíciók nyomdokain halad.

Éppen ezért feltűnő Haraszi Sándor cikke, amiben a *Kévé*ről
elhangzott kritikák során az elvi szempontból felfogott bírálatok
hiányáról tesz említést: a magyar kritika (legalábbis az, amely a
*Kévé*ről kotyogott valamit) milyen szomorúan elvtelen és dilettáns,
majdnem méltó ahhoz az irodalomhoz, amelyet prédának kapott.
– Ezek a *Kéve* minden munkatársára egyformán zuhogó szavak
nem tudom, vajon Haraszi önbírálatának megkésett szavai-e, vagy
az elvtelen kritikusok iránti bosszúságának hangja, egy azonban
tény, hogy az olyan sok oldalról, olyan sokféleképp megbírált
*Kévé*ben éppen Haraszi Sándor és még egypáran voltak azok,
akik csak elvi frásaikkal szerepeltek, s hogy elvi frásaikra tisztán
elvi kritikát nem kaptak, nem azok a kritikusok az okai, akik

ilyet nem is adhattak. Az önértékelés ilyen visszaható megtorpanása azonban egészen szokatlan jelenség még az alanyok életében is, annál kevésbé általánosítható az tehát egy oly kollektív munkaközösségre, mint amilyen a *Kéve* is volt. Végül talán nem is a cikkírónak, de az irodalmi ízlésnek tartozom még ezzel a kérdéssel: vajon komolyan vehető-e az olyan irodalmi mondanivaló, amely „valami javíthatatlan erdélyi rímfaragó” és ehhez hasonló „bíráló szavak” hangja és hőmérséklete mellett ír kritikát a kritikáról; legyen szabad megadnom a választ: bizony nem!

Fekete Lajos

TÉVETEG HANGOK A VAJDASÁGI ÍRÁSRÓL

A budapesti Literatura márciusi számában „Irodalmi mozgalmak a határokon túl” c. cikkben a következő sorokat olvasom:

„... a Képes Vasárnap c. hetilap mellékleteként megindították a Vajdasági Írás című irodalmi szemlét. Helyes volt-e ez a sietség, vagy pedig inkább be kellett volna várniuk azt az időpontot, amikor a nagyszabású folyóirat megteremtésének nem lesz többé anyagi akadálya: ez a kérdés meglehetősen nagy hullámokat vert a Vajdaság kulturális köreiből és a vita annyira elmeresedett, hogy egyrészt a Bácsmezei Napló, másrészt a Vajdasági Írás körül csoportosult írók között már-már nyílt szakításra került a sor. Egyelőre az egész vonalon teljes vértességgel áll a harc.” –

Nem volna illő letagadni, hogy minden szó, ami fejlődő irodalmunkról határainkon túl elhangzik, jólesik nekünk. Azt is természetesen vesszük, ha az utódállamok irodalmáról beszélnek, hogy bennünket harmadik helyen említenek csak – ha egyáltalán említenek. Azt azonban mindenki megbocsátja nekünk, hogy fölületes vagy tendenciós beállítású röpké cikkek hősei nem szívesen vagyunk, így – jóllehet a Literaturából olvasva – a fent idézett cikk informatív jellegűnek tűnik, mégis tiltakoznunk kell ellene, mert aki csak egy kicsit ismerős (mondjuk így: a cikkírónál egy kicsit ismerősebb) a vajdasági irodalom helyzetével, nehezen olvassa el a sorokat anélkül, hogy azoknak szándékosságát ki ne érezné. Annak a feltevése, „vajon helyes volt-e a Vajdasági Írás megteremtését siettetni”, már magán viseli a cikkíró elfogultságának vagy hivatatlanságának jellegét a vajdasági irodalommal szemben. Hiszen így is kérdezhetné volna: „vajon helyes volt-e az a késedelem”, amely az itteni irodalom megszületése után csak tíz esztendőre hozta ki azt a folyóiratot, amelynek már az első évben reprezentálnia kellett volna a vajdasági irodalmat: vagy pedig: megszülethet-e ma elég gyorsan magyar folyóirat a különböző magyar nyelvterületeken anélkül, hogy ne kévsze születne meg. Még az sem indok, ha a vajdasági folyóirattal kapcsolatban arra építkezik a cikk, hogy nem időben, de az anyagi alátámasztottság fontosságában képzelte az irodalmi szem-

le megjelenésének dátumát eltolni. Hiszen a kihangsúlyozott anyagi szükségességre való várakozással talán még tíz esztendő múlva sem teremthetnék meg a Vajdaság irodalmi folyóiratát. Anélkül, hogy a sajtóvállalkozásokhoz szükséges tőke szerepét, illetve fontosságát elvitatnám, vagy másodrangúsítani akarnám, arra szeretnék rámutatni, hogy a tíz év után megteremtett Vajdasági Írás nem várhatott tovább a megalapításhoz szükséges tőke méltóságos közeledésére.

A Vajdasági Írás számára az is tőke lehet, ha egyrészt az írók többsége, másrészt az olvasók nagyobb része tudatában van annak, hogy a Vajdaság ma már nem nélkülözhet egy tartalmas és színvonalas irodalmi folyóiratot, aminek eredményeképpen a vajdasági író megírja, s az itteni olvasóközönség pedig megveszi és elolvassa a folyóiratot. Hiszen az irodalmi vállalkozás körül a legélelmesebb tőke sem nélkülözheti a kettőt: az író és az olvasót. Hogy ma még sem a vajdasági író, sem a vajdasági olvasó nem lehet egy ilyen irányú tőkés vállalkozás számszázalékosan kamatozó bázisa, azt tudjuk, – de tudja a tőke is, s éppen ezeket a nem túlságosan biztató kilátásokat tartva szem előtt, idegenkedik a befektetéstől. Ezzel szemben a szellemi és erkölcsi adottság kötelekei már megvannak a vajdasági irodalom és olvasótábor között, s így természetesen az irodalmi szemlének is meg kell lennie; még akkor is, ha a két adottság között jó haszonért szívesen közvetítő tőke önszántából ez egyszer kívül rekedt.

Az is furcsa beállítás, hogy a cikk említette napilap köré csoportosult (?) írók és a Vajdasági Írás gárdája között már-már nyílt szakadásra került a sor; furcsa pedig azért, mert a napilap nem rendelkezik köréje csoportosult írókkal, hanem egyes vajdasági írók hol a Vajdasági Írásban, hol pedig a napilapban jelentetik meg munkáikat, jóllehet a folyóirat megteremtése óta az utóbbi helyen mind ritkábban.

Ezek után természetesen önmagától csendesedik el az a képzelt irodalmi harc is, aminek a kürtjét a Literatura cikkírója fújta meg a vajdasági irodalom munkás csendessége felé Budapestről.

Fekete Lajos

KODOLÁNYI JÁNOS: FUTÓTŰZ

A neves írónak ez a legújabb kötete, ha meglepetést nem is hozhatott számunkra – hiszen gazdag, sokágú munkásságában úgyszólván állandóan olvashatunk tőle valahol valamit –, annál több élvezetet hozott. Egy olvasni szerető ember számára mindig csemege marad ez a speciálisan kodolányis stílus és meglátás. Különösképpen izgató és eredeti a szemszög amelyből nézi alakjait, és kevés bátrabb, szókimondóbb író akad napjainkban.

Mennyi kegyetlen józanság kell például ahhoz, hogy egy patriarkális család nagymamáját megmintázza. „Vényasszony” – így mondja, és a portré, amit róla ad, olyan távol van a regények nagymamasémájától, mint a Déli-sark az Északitól. Ilyen nagymama a Kodolányi-regényeken kívül talán csak – az életben van még.

Bálványromboló. De annyi egészséges erővel az, hogy a hit, amit a bálvány helyére állít, elfogadható és kielégít.

Figyelemre méltó előszavában, ahol a szerző a realista felfogását védi meg, tagadhatatlanul meggyőzően mondja:

„Nemcsak az írónak, de az olvasónak is reálisnak kell lennie. Le kell mérnünk pontosan racionális, tehát reális eszközökkel, hogy kik és mik az ember szabad harmonikus életének ellenségei s hogy miféle módon lehet és kell ezeket az ellenségeket elpusztítanunk, hogy megint szabad, harmonikus, tehát természetes emberekké válhassunk.”

A Futótűz plasztikus kép, ragyogó minta arra, hogy megtanuljunk minden évszázadokon át belénk nevelt erkölcsi és egyéb szempontokon túl új arcára bámulni a folyton változó élet minden megnyilvánulásának. Új szemmel nézni, látni a régi ábrákat, az öreg hagyományok megcsontosodott képviselőit a maguk elkerülhetetlen rothadásában, mint akár egyéb kivénült dogmák elszene-sedését is.

Kodolányi János írói tehetsége s ezenkívül a szabad szó súlyos korlátozottsága dacára – merész, meggyőződéses hangja, erősen nevelő hatású és felbecsülhetetlen érték a jövő generáció számára. A l'art pour l'art száz százaléka mellett százszázalékos szociális tanulmányok is a regényei. De nem száraz, élettelen megállapítások tárháza, hanem ahogy a vérbő, duzzadó életet

nagyító lencséje alá helyezi. Hol izgalommal, hol borzalommal szemlélődve vagy gyönyörrel éljük át a nyüzsgő, beszélő, szenvedő, lázadó történeteket.

Témaért, lényegért – hogy úgy mondjam – nem megy a szomszédba. Ez talán szintén igen figyelemreméltó jelenség. Az ember mikroszkopikus szemének nem lehet tökéletesen áttekinthető valami a Mindenség, Kozmosz, Társadalom stb. De mindennek mikroszkopikus megnyilvánulása között, ha nyitott szemmel él, képe támad az Egészről. A családi háborúk, a falu társas élete, az anyám, a húgom, a szomszédom, a barátom mentalitása mind olyan hű tükre a kornak, szellemnek, egészséges vagy egészségtelen állapotnak, mint ahogy megismerem a virágon, ha nem érte nap, és meglátom a vetésen, ha elverte a jég, vagy dér csípte meg.

Kodolányi-könyvet olvasni több mint élvezet. Szükségesség. Aki egyszer belekóstolt, nem is mond az le róla soha.

A Futótűz nemcsak tartalmában, de kiállításban is koronája eddig megjelent műveinek.

Gergely Boriska

KASSÁK LAJOS: ANGYALFÖLD

Merész, mondhatnám dacos ívelés az, amit Kassák Lajos művészetének hajnalától a delelőig befutott. Nincs még egy magyar író, aki ilyen bátran gyúrte volna maga mögé tegnapi önmagát. Úgy hiszem, érdekes irodalomtörténeti tanulmány lesz ennek az embernek az élete az első könyvtől az utolsóig. Mégis Kassák csak formakérdésekben lépi túl naponta önmagát, lényegében szilárd és a már jónak bevált anyagból a munkásosztály verítékszagú tégláiból malterezi össze számunkra a váltakozó ornamentikájú bérkaszárnnyait.

Egy ilyen bérkaszárnnya az Angyalföld, és egy kicsit úgy értékben, szellemben, mint formában Kassák irodalmi ívelésében: sík terület. Erő nélkül való, de mégis ütemes haladás, mintha sínen futnának a dolgok. Szinte önkéntelenül adódik tollam alá ez a rossz magyar mondat: „Benne van az egyenesben.”

Az Angyalföld a ma már nem is olyan modern naturalista irodalomnak egyszerű hajtása. Nem tudom, talán sikk, talán üzlet ez még mindig napjainkban nyomorról, pizsokról, szegénységről, proletársorsokról írni. Csakúgy, mint hajdan a grófokról, hercegekről és az utóbbi évtizedekben a bankárokról.

A mai regényhős nem gróf, nem bankár, hanem vasmunkás, sofőr, legjobb esetben mérnök.

Az Angyalföld regényhőse Miklós, egy proletárgyerek élete, amíg ifjúvá serdül és megéri a – frontra. Mindössze ebből a háborúba menésből látjuk, hogy a regény voltaképpen a háború előtti időben játszódik le. De ugyanilyen fáradtsággal a ma is háttere lehetne a regénynek. Az Angyalföldön valószínűleg a világháború óta se történne másképp.

Kassák Lajos igen jó emberábrázoló. Elhisszük neki ezeket az embereket az ő életükkel. Egyik legszimpatikusabb alakja a nyomorék asztaloslegény, és legérdekesebb, szinte gorkiji ábrázolása az öreg kintornás.

Miklós, a regényhős jó kis szubjektum minden anyás gyerek, és amelyet nyilván ezret lát maga körül Kassák. Igen szimpatikus, hogy így választotta meg a regény magvát, ami körül az eseményeket lepergeti. Az általában szürkének nevezett mindennapok, a percek és órák tarka kétébe állítva, groteszkül, de mégis

nagyon életesen hatnak. Egy csomó egymás köré sodródott ember, akik vágyban, lélekben lehetnek ezerarcúak, de egyben mind egy szálíg ugyanazok: gonosz kis küzdelmeikben a – kenyérért.

Kassák szereti a munkát, a munkást, az erőt, a rendet, az egészséget és a tisztaságot. Ezért világítja meg a dolgok fonákját. Így öltözteti és verkózteti alakjait, és néha gyilkosan hat a fentiek hiánya vagy nélkülözése. Egész különös a művészi technikája.

Ha szennyet ábrázol, nem a festett piszok fáj, hanem a tisztaság hiánya, mint ahogy, ha esik az eső, nem arra gondolunk, bár ne lenne sár, hanem arra, bár kisütne már a nap, lenne jobb idő.

Nem panasz ez a kis kerek világ, amit az Angyalföldben látunk, csak megállapítás. Az író és a hősei úgy veszik a dolgokat, életük apró tragédiáit, mint a zord időjárást. Egy részeges mozdonyvezető meghalhat a vasúti karambolban, egy árva gyerekből lehet szolga, sofőr és katona. Élet ez, nem regény – ha kemény a sors és hideg, fázósan zsugorodnak alatta össze, és ha muszáj, belelépnek a pocsolyába is. De sorsuk felett finom tavaszi pára lebeg a tiszta meleg napfény ígéretével, és a zavaros, ki nem mondott sejtelem a legfeketébb sorsok fölé is kitergeti a remény piros lobogóját.

Gergely Boriska

A NYÁJAS OLVASÓBÓL KRITIKUS – A KRITIKUSBÓL NYÁJAS OLVASÓ

A vajdasági írók antológiájáról, a Kévérről, egész sor kritikát hozott a Vajdasági Írás. Épületes látvány volt, majdnem neveltséges, ahogy az egyes kritikusok, ahány ház, annyi szokás elve alapján, megdicsérték, vagy komolyan „megbírálták” a kötet szerencsétlen szerzőit. Az egyik, valami javíthatatlan erdélyi rímfaragó, Ikszipzilont intézte el, a másik még javíthatatlanabb, az antológia szabadvers-fróit dorgálta meg, a harmadik hímezett-hámozott az irodalom hivatásáról, és „fölfedezte” a legújabb vajdasági csillogót. A Vajdasági Írás talán nem is tudja, milyen ügyesen rendezte meg a „kritikusok olimpiaszát”, amelyen még a vakok és világtalanok előtt is világos lett: a magyar kritika, legalábbis az, amely a Kévérről kotyogott valamit, milyen szomorúan elvtelen és dilettáns, majdnem méltó ahhoz az irodalomhoz, amelyet prédának kapott. Az ilyen kritikusok mellett és bábáskodásukkal valóban nem lesz nagy kunszt az utódállamokbeli magyar közönség irodalmi ízlését leszállítani az utódállamokbeli magyar irodalom névjára.

Általában borzalmasan elszaporodtak a kritikusok. Minden levitézlett tanár, siber, költő Saint-Beuve babérijaira pályázik. Ez az a mesterség, ahol a tanár nem bukhat el, a síbtert nem érheti bal eset, és a költő is szabadon, felelősség nélkül játszhatja a bíró szerepét. A jó, öreg esztétikából ködös metafizika lett, amelyen ellegelhet minden vak ízlés és elvtelen vakmerőség: individuális önfertőzés, amelyre nem lehet paragrafust szabni. És a tetejébe: tudatlanság, ami tankönyvek frigytabláira esküszik, és Budapesttől Sentáig, Herczeg Ferencről legjobb esetben H. G. Wellsig ismeri ki magát az irodalomban.

Nálunk, a Vajdaságban is csapatokban grasszálnak az ilyen kritikusok. Az egyik a Vajdaságból ítél elevenek és holtak felett, a másik Budapestről „javítja” az irodalmi ízlést. A vajdasági még

hagyján, nem sok vizet zavar, de a pesti kritikus veszedelmes. Nem azért, mert olyan megfélembizhetetlen tekintély, mint Kerr vagy Polgár, hanem mert ön- és közveszélyesen használja ki Pest szuggeszcióját. Az semmi esetre sem volna olyan nagy baj, hogy tanári pedantériával szabdal és méricskél, de „elvei” vannak – és micsoda elvek! A legékesebb: az irodalomban nincs politika (megjegyzem, politikamentes irodalomban van a legtöbb politika), az izmusoknak vége, és elveken nem lehet nyargalni. Ha nem is ilyen határozottan, de ezeket az „elveket” képviseli az egyik vajdasági napilap hasábjain, amely udvariasan helyet adott neki a kritikusok galériájában. A következetesség szép dolog, és Bismarck ellen: van benne logika is, sőt becsület, ha úgy akarják. A pesti kritikus azonban, sajnos, még ebben sem szereti az „elveket” a saját házilag készült elvein kívül, amikről viszont könnyű megállapítani, hogy az elvtelenség glorifikálásai. Ugyanakkor, amikor a vajdasági lapban kifejtette „objektív álláspontját”, az egyik pesti lapban hosszú hozsannát zengett Taraszov-Rogyiona könyvéről, a Februárról, amelyet egyik legjobb német kiadó, Kiepenhauer adott ki. Ez a Taraszov pedig egy alávaló orosz, aki „elveken nyargal”, méghozzá egy kissé gyanús politikai elveken, ami a Februárban is szembetűnően kidomborodik. (Taraszov regénye riportregény abban az értelemben, ahogy Holitscher, Weiskopf, Kisch és John Reed dolgoznak.) A pesti kritikus azonban ennek ellenére is agyba-főbe dicsérte, pedig a dicsérettel tulajdonképpen a saját házilag készült esztétikája fölött mondta ki a halálos ítéletet. Ennyi áldozatkészség előtt le a kalappal, ez a harakiri imponáló, ilyen nyugodtan még egyetlen kritikus sem dőlt a saját tollába. A pesti kritikusból egyszerre nyájas vajdasági olvasó lett, aki „kritika” helyett alázatosan meghajtott a Taraszov előtt ez elismerés lobogóját, megdicsérte az „elveken nyargaló” Februárt. Hátha még szegény feje összeakadt volna Babellel, Konstantin Fedinnel, Neverovval, Ehrenburggal (akiről Kerr és Ernst Toller egyöntetűen állapították meg, hogy a nagyok közt is nagy), Joycezal, Gladkovval, Andersen-Nexóvel!

Az igazi nagyokkal. Hogy csodálkozna a pesti kritikus alias Vajdaság: milyen sok íróféle szaladgál a világban, aki fütyül az ő esztétikájára, és mégis írónak számít. Nem itt a Vajdaságban. Berlinben.

Eötvös Károly halálakor Bíró Lajos írt egy mérges, penitenciázó vezércikket arról, hogy a „közsellem” milyen végzetesen elrontotta és elsekélyesítette a nagy Vajdát. Nem csoda – írta –, hogy Eötvös az lett, aki volt, hiszen tapsoltak neki, mikor Werbőczyből olyan szakaszokat citált, amelyek Werbőczyben soha benne nem voltak, és mikor mondták neki, hogy Werbőczyben ez nincs benne, akkor élénk derűtség közepette így vágott vissza: „hát akkor nagyon helytelen, hogy nincs benne”. Akkor is tapsoltak neki, amikor beható értekezéseket írt a zenéről, anélkül, hogy a zenéhez csak a legkevesebbet is értett volna, és hogy a magyar zene igazi képviselőjének nem Bartók Bélát tartotta, hanem harminchatodik Rácz Palit.

A Vajdaságban is sok kis vajda él, irodalmi vajdák, akik mindenhez hozzászólnak, ahhoz is, amihez nem értenek: az irodalomhoz. Nem meglepő újság mifelénk, hogy valaki azon az alapon, hogy elkövetett néhány novellát és néhány rímet, csak úgy kutyafuttában leszólja például a szürrealizmust, amiről csak annyit tud, hogy – nem tud róla semmit. A vajdák rendszerint bátrak, és arra számítanak, hogy a közönség, a nyájas olvasó úgysem tudja őket kontrollálni, hiszen keveset hall és tud azokról az irodalmi törekvésekről, amelyeket Nyugaton vagy Keleten komoly számba vesznek. A vajdasági irodalom mindaddig a kontárok prédája lesz, amíg ezeket a nagyot mondó kis vajdákat a helyükre nem állítják, oda, ahova valók: A nyájas olvasók közé.

Haraszi Sándor

A GÁNCSTALAN KRITIKA

– VÁLASZ SZENTELEKY KORNÉLNAK –

Mindenekelőtt tisztázzuk a dolgokat.

Szenteleky azt írja: „A jó kritika nem függ az elvektől, a következetességtől, a kritikus polgári foglalkozásától, vagy a holnap ítélőszékétől. A jó kritika önálló művészi alkotás, amelynek jószágát és nagyszerűségét az értékítéletek világosságában, szépségében és meggyőző, megjelenítő erejében találjuk.”

Hogy a kritika önálló alkotás (a művészi jelentőség lehet problematikus), ezt elismerem. Ez az „önállóság” azonban nem jelent szuverenitást a kritikus részére: azt, hogy mindent mondhat, írhat, állíthat, csak „szép” legyen, formás, „esztétikus”. (A tudatos vagy félig tudatos halandzsászók, akik a „technika” és „rutin” védelme alatt kuszálják össze a dolgokat, szívesen esküsznek meg erre az esztétikára.) A kritika, az irodalomkritika értékfelmérés, vagy ahogy maga Szenteleky mondja: értékítélet, tehát nem érzés, szubjektív hangulat benne a döntő, hanem az értelem, amely ítél. (Lemaitre volt talán a legelső francia, aki ezt a legmeggyőzőbben kifejtette.) Az értelem pedig az a csodabogár, amely nem tud ítélni elvek, logika nélkül (ahogy a mérnök nem mérhet méter nélkül), nem tud egységes, hibátlan, „harmonikus” véleményt mondani, ha „ötletekre” támaszkodik és végigpróbálja az elvek egész skáláját, ahelyett, hogy „világnézet”, igen, világnézet! (ez nemcsak politika) egységére bízna magát. A jó kritikus mindig mint valamilyen „világnézet” exponense lép föl, és annak alapján ítél, rosszal, támad vagy helyesel. Nincs igaza Szentelekynek: Gyulai vagy Lessing például éppen azért voltak jó kritikusok, mert náluk nem az volt a szempont, hogy mondani bármit, csak művészi, hanem bizonyos világnézetből (már amennyire a polgárságnak egységes világnézete lehetséges) rendezni az „értékeket”. Abból, hogy Rákosi Jenő szintén egy „világnézet”, de ócska világnézet alapján Adyt nem tudta elismerni, igenis az következik, hogy Rákosi rossz kritikus volt, mert csak írni tudott, de nem „ítélni”. Vagy nem tartja rossz ékszerésznek Szentelekyt azt, aki az üveget gyémántnak és a gyémántot üvegnek nézi? Franz Mehringre semmi esetre sem hivatkozhat Szenteleky, mert ez a kiváló marxista harcos és teoretikus híres vitakönyvében, a Lessing-legendákban éppen azokat támadja, akik a kritikát füg-

getleníteni akarják a világnézettől. Nem ellenem érv tehát, hanem – a túlsó oldal ellen.

A halandzsa ideje lejárt. Ezzel már Ignotusok és apróbb kis ügyeskedők sem boldogulhatnak. Élünk, a világban élünk, társadalomban élünk, amely osztályokra és világnézetekre oszlik. Ebből az életből, ebből a társadalomból kibújni nem lehet; csak jobbra vagy balra lehet igazodni. Aki jobbra igazodik, annak a „világnézete” az elvek elutasítása, bizonytalanság, „szabadság” minden értelmi bűntényre. A fő ideálja a forma, a technika, a játék; a lényegtől fél, ahogy fél az egész polgárság, mert a lényeg: a halál, a kapitalizmus halála. Aki viszont balra áll (nem felejtendő el, hogy Saint-Beuve és Lessing meg az orosz Bjelinszkij akkor, amikor éltek, amikor sor került rájuk, baloldalon álltak, a jövő oldalán), annak a lényeg a fontos, az, amit mondanak, írnak, festenek, prédikálnak.

S higgye el Szenteleky, itt a Vajdaságban is elkélne ez a Lessing, Gyulai-örökség: harcos, világnézetes kritika.

Haraszi Sándor

GONDOLATOK ÍRÁSRÓL ÉS OLVASÁSRÓL

A vajdasági irodalom kérdése megint lekerült a napirendről. A becsei Helikon fölvert egy kis vihart, mely „itt-ott még fel-emelte fejét” – szinte kedvem volna a citátumot befejezni: „Sár Róna vidékén s lassú nyögésekkel... megszűnt...”

De ne bántsuk szűkebb hazánkat, és ne beszéljünk sárról, se porról.

Beszéljünk csak erről az áldott bácskai homokról, mely dúrsa növeli a szőlőtövet, de nem kedvez az irodalomnak. Ami utóvégre még mindig jobb – vámszempontról –, mintha fordítva volna.

Ez a bácskai homok, melynek konzisztenciája ugyanaz, mint ama testvére, melynek arany szemcséi a Nílus partján betemetik a piramisokat, és amely hamarosan betemette az izgalom hullámain, kisimította az ellentéteket, nivellálta a fejüket felütő akarásokat.

Mindig megvolt az a be nem vallott kényelmetlen érzésünk, hogy a vajdasági irodalom a vajdasági íróknak kell és nem a vajdasági közönségnek. Belső és szinte magánügye annak a néhány irodalmi embernek, akiket ehhez a röghöz köt az életük.

A nyomtatott betű akadály nélkül jön be az országhatáron, a közönség irodalmat akar, és tökéletesen mindegy neki, honnan kapja. Ment minden lokálpatriotizmustól, inkább elfogultsággal fogadja a helyi irodalmat, körülbelül úgy, mint az itthon készült ruhát, amely akármilyen „jól sikerült”, azért a pestivel összehasonlítva mégiscsak azt állapítja meg, hogy az „azért egész más”.

A vajdasági közönséget csak Pesten át lehetne meghódítani. Viszont vajdasági íróknak Pesten érvényesülni szinte lehetetlen.

A magyarországi irodalom úgyszólván teljesen a zsurnalisztika kezében van. Ez az önmagában zárt céh szkeptikus féltékenységgel fogadja még a pesti outsidereket is, hát még a jó vidéki írók.

Csodálkozni nem lehet ezen. Az eredeti és magyar irodalom és a külföldi fordítások dúsvirulása az aránytalanul kicsi olvasótábor mellett amúgy sem biztosít anyagi sikert az íróknak. Kinek kell ott az ismeretlen, új név? A vajdasági író? Az újságoknak nem. A kiadóknak nem. A közönségnek meg éppen nem. A közönségnek, ott is, itt is, kevés a pénze. Még kevesebb a könyvekre

szánt pénze, de egyáltalán nincs ismeretlen könyvekre pénze. A közönség a pénzéért divatos írókat akar és divatos könyvet. A divatos szót ezúttal nem használjuk lekicsinylő értelemben, mert hiszen éppen könyveknél a divatos sokszor egybeesik a kiválóval, és a Forsythe-saga vagy a Mauritius-pör irodalmi értékéből mit sem von le az, hogy az elmúlt évek legdivatosabb könyvei.

De még a művelt olvasó, aki nem fogadta el vakon a tömegízlést, aki önállóan bírálja el azt, amit olvas, sem képes egy irodalmi munkát tisztán esztétikailag értékelni.

A legtöbb nem a tehetséget és a tudást bírálja, hanem vele született vagy belenevelt, szellemi vagy lelki beállítása szerint, állást foglal a mű felfogásához vagy irányához.

Vannak, akik különösebb hozzáértés nélkül is meglátják valamely mű feltűnő szépségeit. Ezek aztán nem tudják többé függetleníteni magukat a saját véleményük hatása alól, és ugyanannak az írónak bármilyen gyöngye munkájáért is kötelességüknek érzik elragadtatva lenni.

Vannak, akiket minden újszerű, minden szokatlan zavar. Mások, akik szenvedélyesen érdeklődnek minden új, minden „eredeti” iránt, és elfogadják, függetlenül attól, hogy jó vagy rossz, tehetséges vagy dilettáns munka.

Az a benyomás, amit az egészen újszerű, merész, minden szokásnak és szabálynak ellentmondó tesz ránk, az talán a leg-hatalmasabb mindazon hatások közül, amelyeket az irodalmi mű kiválthat. Elsősorban ez a hatás dönti el a bírálatot, sokszor a tényleges érték vagy értéktelenség figyelembe vétele nélkül. Az ilyen módon divatba jött mű persze nagyon rövid életű. A következő generáció már nem érti, mért volt a kortársaknál sikere.

Húsz év előtt a holnaposok forradalmat csináltak. Lángoló vitákat váltottak ki, egészen felrázták a közönséget, mely szenvedélyesen foglalt állást mellettük vagy ellenük. De mire a Holnapból Ma lett, már meg se tudjuk látni, mit is találtak ezekben a versekben olyan merésznek, olyan érthetetlennek, sőt értelmetlennek. A Ma hívei már elavultnak, érdektelennek, hullaszagúnak találják őket.

Persze úgy az akkori hajsza, mint a mai megvetés igazságtalan, mert nem a mű esztétikai értékének szól, hanem az újszerűségnek vagy megszokottságnak.

Ugyanez áll az egzotikus országok irodalmára. A Batuala, az első néger regény, nem azért lett világhírű, mert jó, hanem mert néger. A néger irodalom többi termékét már sokkal szigorúbb mércékkel mérték. Ritkasági értéke csökkent. Így volt ez az első

japán versfordításokkal is, a Bain hindu meséivel, talán még Tagore is felerészben ennek köszönheti népszerűségét.

Sajnos, a Vajdaság, bár bizonyára sok művelt olvasó van a nagyvilágban, akinek sejtelve sincs róla, hogy merre van és mi fán termett, mégsem rendelkezik az egzotikumnak ilyen varázsával. A vajdasági élet, az itteni milió, semmi szokatlant, semmi titokzatosat nem tud nyújtani az európai vagy pláne a határon túli magyar olvasónak. Éppen ezért nem is hiszem, hogy annak a sokat emlegetett couleur locale-nak a kialakulása olyan fontos volna.

Nem a helyi színezet, hanem az időszerűség dönti el egy irodalmi mű sikerét a nagyközönségnél. A tényleges, művészi érték csak másodsorban jön tekintetbe. Érdekessé, izgalmassá az irodalmi művet elsősorban az teszi, ha kora szellemi áramlatainak – legyenek azok gazdasági, vagy érzelmi, forradalmi vagy polgáriak – kifejezője tud lenni.

Igaz, hogy ezek a művek csak addig érvényesülnek és hajtanak, míg az a szellemi beállítást, amelyből születtek, meg nem változik. Ha megváltozik, a mű elveszti aktualitását, és vele azt, ami a kortársak szemében elevenné és jelentékennyé tette.

Az igazi művészi érték persze megmarad időn és felfogásokon túl, de a legkevesebb ember képes egy irodalmi munkát mindentől elvonatkoztatva, tisztán esztétikailag értékelni. Éppen ezért változik a régi korok műveinek a megítélése is állandóan.

Különösen, mióta az úgynevezett művelt olvasók tábora napról napra növekszik, mindig több ember formál jogot arra, hogy kritikát mondjon. Az irodalom is üzlet, mint minden más, és az olyan emberek, akiknek alig van közülük az irodalomhoz, gyakran befolyásos pozíciókba jutnak újságoknál, kiadóvállalatoknál vagy színháznál vezető szerepük van. Legfeltűnőbbben látjuk ezt a filmnél, ahol az irodalmi szempontot legtöbbször a film mesteremberei ítélik meg.

A mindenáron érvényesülni vagy legalábbis megélni akaró író, akaratának és idegeinek minden megfeszítésével igyekszik ennek a korszellemnek megfelelni. Természetes tehetségének határain túlerőlteti magát, a félelem, hogy ósdinak tartják, hogy nem tud lépést tartani, erősebb, mint művészi lelkiismerete, és elhagyva azt a teret, melynek keretein belül örvendeteset és szépet tud nyújtani a közepes tehetség is, mindenáron egyéniség, úttörő és zseni akar lenni.

De minthogy mindig akadnak olyanok, akik még újabbaknak, még eredetibbeknek és még egyénibbeknek látszanak, hamarosan

kiderül az a belső üresség, amit csak felületesen takart el a váratlanság, a meghökkentés. Az erőlködés elrontja a tehetséget, de egyben a közönség ízlését is, melyet felületessé tesz a tempó, a kapkodás, mindig erősebb ingerekre van szüksége, hogy tompultságában reagáljon, és így az író, mint a közönség, leszokik arról az elmélyedésről, ami minden művészi munka alkotásához és élvezéséhez egyaránt nélkülözhetetlen.

Azok az írók, akik ebben a versenyben nem vesznek részt – és a vajdasági írók leginkább azok közé tartoznak –, nem érvényesülhetnek. Talán politikai, talán gazdasági okai vannak, hogy izolálják magukat a korszerűtől, és az általános emberi vagy a legszubjektívebb líra keretein belül maradnak. Nem keresik a kontaktust a kor áramlataival. A politikai változások folytán gyökereiket veszítették, és az új mentalitásba még nem nőttek szervesen bele. Csak olyan közönségnél találhatnának meghallgatásra, mely egészen objektíven, mindentől elvonatkoztatva tud egy irodalmi munkát élvezni, pusztán mert szép.

Tulajdonképpen minden olvasónak és kritikusnak erre kellene nevelnie magát, ha azt akarja, hogy bírálata többet jelentsen, mint pusztán személyes érzelmeit. Ehhez azonban érteni kellene az írás technikájához. Igaz ugyan, hogy nem a technika, nem a mesterségbeli készség adják meg egy mű értékét, hanem a benne foglalt gondolat. De mégis kell ez a készség ahhoz, hogy a gondolat kifejlődhessék. Ezért kell annak, aki kritikus akar lenni, ezt a mesterségbeli készséget megítélni tudni.

Akkor mondhatja majd, hogy a műben kifejezett gondolattal nem ért egyet, hogy helyteleníti, vagy hogy egyszerűen unja, de ezt a személyes beállítást nem fogja összetéveszteni a mű mesterségbeli, tehát művészi értékével.

Ilyen közönséget nevelni érdekes írói feladat volna.

Egyáltalán úgy gondoljuk, hogy a vajdasági íróknak és a vajdasági irodalomnak legelső és legfontosabb problémája: a vajdasági olvasó.

Lúcia

QUASIMODO (BRAUN ISTVÁN): IVANOV MEG A SZERETŐJE

AZ ELŐJÁTÉK. REGÉNY. SUBOTICA 1929

Ma a gyorstalpaló és gyorsforraló században élünk, amikor a gyorsaság nem boszorkányság jellegével homlokukon törhetnek az élre a fiatalok. – Még néhány éve a Habostortát majszolták, és ma már Einstein elméletét boncolgatják – esetleg regényt írnak.

Quasimodo nem ezek közé a fiatalok közé tartozik. Ő „egy friss magyar tehetség”, ahogy ezt róla Fenyves Ferenc megállapítja. Örömmel párosult érdeklődéssel olvastuk Fenyves Ferenc magasztaló sorai után Quasimodo regényét. Elvégre ha Fenyves Ferenc mondja, hogy egy „friss új magyar tehetséggel állunk szemtől szembe”, akkor nyugodtan kezdhethünk a könyv olvasásába, a ráfordított idő gazdag termést ígér...

Amit az első lap után megállapíthatunk, az, hogy Fenyves Ferenc nem olvasta soha Quasimodo Ivanov meg a szeretője c. regény megjelent előjátékát. Mert ha olvasta volna, soha le nem írja, hogy Quasimodo „egy friss új magyar tehetség”. Nem írta volna azért, mert Quasimodo nem tehetség. Ez a könyvecskéje nyomát sem mutatja semmiféle tehetségnek. Ivanov meg a szeretője gyenge, önképzőköri nivóig sem emelkedő írásocska, amit csak a szerző nevezett el regénynek. Általános megjegyzésünket szemelvényekkel bizonyítani nagyon nehéz, mert akkor a könyvecske legnagyobb részét le kellene közölnünk.

Leír e tehetség ilyen mondatokat: „akkor szeme kibotlott az ajtó párás üvegén keresztül az útra és visszaült a helyére” (5. old.), „mondta flegmán” (11) (ami magyarul: mondta hidegvérűen), „a keserűség fojtogatóan nyálasodott össze a szájában” (14. old.), „Nem fáj, nem bántotta, csak rettenetes düh fogta el a karját” (14.), „A nyugodt nemtörődömség valahonnan messziről feléje kergették az emlékeket” (19. old.), „Mit gondolsz rólam Ivanov Péter? Ha nem szeretnék, akkor mellette maradnék?” (19.), „A férfi hátrább húzódott a testével” (22. old.) stb. stb. Nem folytatom. Céltalan. Tehetség így nem ír. A világon semmi, de semmi nem kényszerítette Quasimodót, hogy ilyen hevenyében összerótt mondatokkal keresse a babért. Mondatai ollóval faragott szabálytalan sziluettek, melyeket önkényesen vagdaltak széjjel. Sok a gondolatjel, pontok... Apró kis szirtek, melyeken fáradtan bukdácsol az olvasó.

Ez az ócska köntös silány, értéktelen mesét takar. Egy ködbe vesző alak, Ivanov együtt él valami Szilvia nevű egyetemi hallgatónővel. Valami ismeretlen érzés fűzi össze őket. Majd hirtelen öt éves házasság. Valamelyik tengerparton nyaralnak, honnan a férfi két hónapra eltávozik. Majd visszatér. Egyetlen alakját sem tudja valószínűvé tenni. A mesébe szőtt epizódok csak rontják trivialisításukkal a gyenge érdeklődést (a katona és a cseléd szerelmi élete), másrészt csak megakasztják azt (a pásztorfiúk játéka a hegyen). Az egész történet bizonytalan, homályos. Zagyva, vad erotika lappang a mélyén. Flaubert, Meredith, T. Mann, Joyce után nem szabad így írni. Több elmélyedést, nagyobb hivatáskeresetet követelünk mi íróinktól. Dicséreteinket nem előlegezhetjük senkinek. Quasimodo könyvecskéje nem nyeresége az irodalomnak. Ha a folytatása is ilyen – kár lesz megjeleníteni.

Polácsi János

CSIZMADIA SÁNDOR

A lélekben már rég halott első és egyetlen paraszt-proletár költő: Csizmadia Sándor teste is meghalt. A hajdani Csizmadia Sándort a magyar dolgozó tömeges csodálatos nagybecsülése és rajongó szeretete vette körül.

Költői hírnevét tán csak Ady Endre szárnyalta túl, de Csizmadia Sándor a proletár és paraszttömegek előtt ismertebb volt Adynál.

Egyszerű földmunkásként kezdte, lenről jött, a dolgozókkal egy hús-vér volt. A magyar munkásság apjának, testvérének érezte, vezérének látta. Apja, testvére és vezére is volt hosszú ideig Csizmadia Sándor a dolgozó tömegeknek. Sokat küzdött, nélkülözött és börtönt viselt osztályáért. Kitűnő agitátor volt és östehetségű eredeti költő. Sok új és bátor mondanivalóval, habár formában nem hozott újat. Petőfi nyomdokain haladt.

Mégis minden írása egy-egy harcost jelent az osztályharc frontján. Minden szava súlyos pörölycsapás volt a kapitalista rendszer roskadozó épülete ellen. „A március”, „Forradalom”, „A gyár előtt” és sok más vers mind komoly, nagy hatású költői alkotások, amelyek ma is a világ jövő arcát megváltoztató tettekre szítják az olvasót.

Van Csizmadia Sándornak egy verseskötete és egy gyönyörű verse, címe: „Csak vissza nem!” E költemény lényege: a harcos csak előre mehet és vissza nem, mert a végzetét jelenti a visszafordulás... És ez a tragikus sorsú harcos író mégis visszafordult, halálosan visszafordult. A munkásság és parasztság szemében meghalt Csizmadia Sándor már akkor, amikor ellenforradalmi képviselő lett, és megrendelésre testvéráruló lapot indított... S később, mint a kihasznált prostituáltat, félredobták. Mi zökentette ki? Mi térítette el önmagától ezt a mindig erős embert a legkritikusabb időben, amikor a legnagyobb szükség lett volna lelkesítőre, vezérré, tanítóra, költőre? A pénz, az alkohol, a vak nagyravagyás, vagy talán eltévedt a viharzó idők káoszában, nem tudott lépést tartani a rohanó korrall?

Összeroppant. Szembekerült önmagával, s e végzetes, ádáz harcban alulmaradt. Alulmaradt, és a vágató tálto: az idő irgalmatlanul átgázolt rajta. Két lovat nyargalt, és csúnyán lezuhant.

Csizmadia Sándor tragédiája nem egyedülálló jelenség a mai Magyarországon. Sőt világszerte temérdek hitevesztett, tévclygő, élőhalott Csizmadia Sándorok élnek. Bizony mondom, nagyon szomorú és végzetes sorsra jutnak ők mind, mert el kell pusztulni a leghatalmasabb tölgynek, ha elveszti talaját.

Ki árulója lesz osztályának, előbb-utóbb utoléri a júdasok végzete.

Somogyi Pál

GERGELY SÁNDOR: HIDAT VERNEK

A mai magyar falu égetően komoly problémáját: az osztályharc e különösen érdekes és nagy fontosságú frontszakaszának a keresztmetszetét tárja elénk döbbenetes gorkiji erővel ez a regény. Gergely Sándor írásművészete hatalmasan felfejlődött az „Achrem fickó csodálatos történeté”-től a „Hidat vernek”-ig. Míg az „Achrem fickó”-ban (amely szintén bővelkedik a nagyra hivatottság jeleivel) „hős” a főszereplő, és gyakran bukkanunk romantikus helyzetekre, sőt stílusa is kissé ködös, nehézkes, addig a „Hidat vernek”-ben a hős maga a kínlódó és küzdő paraszttömeg, a romantika helyett pedig magukkal a dolgokkal hat. A stílusa itt zengő, egyszerű, világos és mégis tömör. A nagybirtokosok által erkölcsileg és anyagilag zsákmányolt falusi szegénység kenyérharcát, a baromsorban robotoló vagy dologtalanságra kárhozottat földmunkások élettelen életét, a járom alól való ösztönös avagy tudatos felszabadulási küzdelmét, az „Uri bitangok” dőzsölő életmódját, bestiális embertelenségét a saját fajtájával szemben is, magyar író ilyen tökéletes meglátással, ily elementáris erővel, ekkora bátorsággal még meg nem írta, mint Gergely Sándor. Fekétén jajduló korbácsolt seb ma a magyar falu. A feltépett seb vérét, gennyét, fájdalmát, lázát látjuk, érezzük a „Hidat vernek”-ben. A mai magyar falu életét két pólus dominálja: a nagybirtok és a nincstelen robotos. A közbeeső apró rétegek szinte felőrlődnek a két malomkö között. Így festi nagyon helyesen a magyar falu küzdelmes életét Gergely Sándor is.

Hús-vér élő alakok: önmaguk nagy fájdalma, silány öröme, gigászi harcunk borzong, lobog és izzik a regény minden sorában. Széles mederben törtet itt az élet: látjuk a mozgó erőket, az irányvonalat, a célt, a szervezést, a láthatatlan és látható barikádokat, az összecsapásokat... a visszaesve is fejlődést... És látjuk a falu fontosságát a társadalom egészében...

Gergely Sándor kollektív regénye hatalmas erőből duzzadó költői munka. Nagy lépés előre a magyar irodalomban.

Tudomásunk szerint májusban jelenik meg „Szív” címmel megint egy hatalmas Gergely-regény. Örömmel és fokozott érdeklődéssel várjuk a gorkiji erejű proletárfő új alkotását.

Somogyi Pál

THAN MÓR (1828–1928)

Than Mór (1828–1928). Majdnem minden centenárium alkalmával elevenen érezzük és újólag megállapítjuk, hogy milyen nagy idő száz esztendő. Az emlékezés valami idegenszerű csodálattal vegyül össze, olyan messze kerül a múlt, s olyan nehezen találjuk meg azt a nézőpontot, azt a világszemléletet, mely akkortájt uralkodó és kötelező volt. Than Mórral is így vagyunk. Noha Óbecsén született, soha és sehol sem találjuk meg nála a Bácskát, a Tiszát s azt a levegőt, amely talán még ma is ugyanaz az óbecsei Tisza-parton. De Than nem volt tájképfestő. Sohasem keresett lelket és levegőt a természetben, ezért éppoly jogtalan dolog bácskai jellegzetességet keresni nála, mint például László Fülöp-nél, aki ugyan nem született Becsén, de tovább élt a Tisza-parti városban, mint Than. Mert Than korán elhagyta szülőföldjét, ide-oda bolyongott a forradalom lelkesedései és kudarcai, nagy városok, művészi törekvések és pályadíjak között és korán elhagyja vagy talán meg se találja – egyéniségét. Bécsben tanulmányainak első és legjelentősebb állomásán, Rahl iskolájának hűséges és pontos tanítványa, és ennek az iskolának darabos, kemény formatisztelete Than örök formai megnyilvánulása marad. Az a nehézkes, germános patetizmus, mely Piloty és Rahl vásznain feszül meg, teátrális pózokba merevül, megtalálható Than Mór képein is. Az akkortájt kötelező képszerkesztési technika is fellelhető nála, amely bonyolult technika a XIX. század első felének akadémiaiit béklyóba verte, és elfojtotta az itt-ott feltörő, felszárnyaló lendületet.

Than témaköre a magyar történelem. Ha technikai vonatkozásokban feltétlen, alázatos és elfogult Rahl-tanítvány, úgy téma-választásában az akkori búsongó, kuruckodó politikai gondolkodás elfogult és elvakult követője. Elég talán, ha néhány ismeretebb történelmi képére utalok, hogy ezt érthetőbbé tegyem. „Nyáry és Pekry elfogatása”-ban például mennyi vadság, kegyetlenség és borzalom villog, vonaglik a török arcokban és szemekben, és mennyi rokonszenves, szinte krisztusi szelídség ömlik el a magyar harcosok alakján. „Habsburg Rudolf és Kun László találkozására”-ban is nem nehéz meglátni az elfogultságot a két főalak tartásán és a mellékalakok beállításában. A negyvennyolc

utáni kor megmagyarázza ezt az elfogultságot, a magyar népek vigasztalás és önbizalom kellett, ezért virrad fel a nagy eposzoknak és a történelmi képírásnak, ezért lettek festőink elfogultak avval szemben, ami magyar. Ezért érezni Than Mór „Mohácsi csatá”-ján és vigadói nagy freskóin a biztatást, a vigasztalást. Ha a „régii dicsőségünk” késik is az „éji homályban”, a költő „hadi dalnak ereszti merész ajakát” s a képírói „kacagányos apákat és heves, ifjú leventéket” elevenít meg vásznain. Az emlékezés adjon erőt és vigaszt.

Than Mór tehát nem járt egyéni utakon, nem volt egyéni mondanivalója. A patetikus történelem volt a tárgya, és nem a magyar nép élete, hősoket festett és nem embereket. A reménykedős közhangulatot, az akadémikus pályázatokot szolgálta pontosan beosztott s megszerkesztett képein.

A nagy Piloty akadémikus, egyéniséget elfojtó irányába mégis beleöntötte egyéniségét, szenvedélyesen keverte színeit. Than Mór inkább freskókat festett, amelyek a meszes kötőanyag érzékenységé folytán nem engedtek nagy színtobzódást. De ez az okkeros, földfestékes bágyadtság olajos vásznain, vagy kartonjain is fellelhető. Modora nagyon halk, szerény, a színek, a szédítő fényhatások nemigen érdekelték. Mindennél fontosabb volt nála a rajz s az architektonikus szerkezet.

Than Mór nagy rajzi tudása és tiszta, hites, becsületes művészete ma is értékes és rokonszenves. Nem találjuk meg vásznain egyéniségét, kereső lelkét, csak egy iskola kiváló és engedelmes tanítványát látjuk benne, és egy elbúsult kor vágyvilágát érezzük képein a művész sajátos törekvései helyett. Ez nem gáncs akar lenni, hanem jellemzése annak a nagy művésznek, aki a művészetet többre becsülte egyéniségénél.

Száz esztendőnek előtte születtek csak ilyen művészek.

Szenteleky Kornél

ÚRI MURI

Bizony, az élet lassan elfogy, miként a karcos is elfogy az üveg-
ből, az idő nem áll meg a dőzsölős-dáridós magyar délelőttöknél,
múlik, hervadozik a nyár, felaranylik, felpirosodik már az ősz, de
a cigányok fáradhatatlanul húzzák, s a vendégek meredt szemmel,
csapzott hajjal, kókadt, zavaros és talán megrendült lélekkel
éneklik, bögik, bömbölik: „Hej, ilet, ilet, betyár ilet, ilyen a víg
ilet! Ha megunom magamat: magam isígy élek!” Mert az élet, a
magyar élet problémája megint csak elevenen és lázasan lüktet itt
is, mint lobos daganat, mely miatt kábító gyógyszereket szed a be-
teg. Nagy, tragikus probléma ez az élet, mely elsuhan a kocsmá, a
kaszinó, a kunsági kuria felett, mely azonban megoldást, formát,
teljességet sohasem kap. A nóta, a keserűen csípős tréfa, a bor, a
muri, a sommás lányok, a felgyújtott pajták és istállók nem adnak
megnyugvást, értelmet, befejezést, még vigasztalást sem. Még
Szakhmáry Zoltán puskalövése sem szakítja széjjel ezt a sejtelmes
kérdőjelet, hiszen azóta is élnek, halnak, s ezután is még fognak
élni, halni a Szakhmáry Zoltánok, miként már ezer esztendeje
ilyen viaskodós, tragikus lelkek hordozzák magukban a fajta prob-
lémáit.

Mikor két év előtt Móricz Zsigmond „Kivilágos kivirradtig”-ját
olvastam, sokáig forgattam kezem között a könyvet mint titkos
zárú ládikát, melynek fedele sehogyan sem akar felpattanni. Csodál-
kozva forgattam akkor azt az írást, csodáltam azt a titkosan
mély és nagyszerű írásművészetet, mely egy István-napi vacsora
leírásából, alakok, anekdoták, pecsenyék, koccintgatások, röhögé-
sek, zsidózások egymás mellé helyezéséből egy-egy megrázó
tragikus problémát tud megeleveníteni. Ismét átlapoztam a köny-
vet: de hát hol van szó erről a tragikus problémáról, a turáni átok-
ról, a Nyugat és Kelet örök harcáról? Sehol. Sehol se látjuk, de
azért véresen és viharosan érezzük a problémákat, és dúlt, felbor-
zolt lélekkel tesszük le a könyvet, amelyben semmi másról nincs
szó, mint egy banális István-napi vacsoráról.

Ez a titkosatosan mély s nagyszerű hatás az *Uri muri* elolvasása
után mindenestre mélyebb és megrázóbb, noha itt sincs sokról
szó, itt is isznak, nótáznak, tréfálkoznak, de itt egy ember belső
tragédiája súlyosbítja a kunsági muri mögött settenkedő faji prob-

lémát. Lényegileg azonban Szakhmáry Zoltán egyéni tragédiája is faji tragédia. Zoltán esete az örök, ősi magyar ellentétesség, véglet-hajszolás esete, de ez alkalommal mindez egy emberben sötétlik, sűrűsödik, és végül már csak egy dörrenés állíthatja meg a végletekben vergődő, nyugtot nem találó emberi szívet. Zoltán komolyan, mondhatni halálosan szereti a sommás leányt, és éppoly halálosan szereti a feleségét is. Nem emlékeztet-e ez a magyarság kettős szerelmére, a Kelet és Nyugat közötti örök ingadozásra? Nagy tervei vannak a gazdasággal, merész újításokról álmodozik, de azért lelke mélyén úgy érzi, hogy jobban tenné, ha olyan ostoba nemtörődomséggel kezelné a birtokot, mint szomszédai. Nem faji probléma-e már ez, nem ősi harc az európai civilizáció és az ázsiai emlékek között, nem egy pontra sűrített és kicsinyített ezeréves történelem? Szakhmáry Zoltán tragédiája nem az egyén tragédiája, nem is egy nemzedéké, mert a Szakhmáry Zoltánok tovább isznak, szeretnek, álmodoznak, gyűjtogatnak a nagy magyar Alföldön, és ha az alkohol vagy a kapzsiság nem lesz úrrá bennük, úgy a végén mégiscsak a fegyver következik.

Az *Úri muri* azonban Zoltán tragédiája nélkül is magában hordozza a magyar faj tragédiáját. Ennek a murinak minden vígsága, vaskos tréfája, bömbölő nótázása mellett is olyan szomorú, olyan borzongtató az íze. Szegény döglődő disznók, szegény pálinkával becsapott cigányok, szegény csugari földmunkások, akik sohase kapják meg a pénzüket! De azért az urak nevetnek, dalolnak és vicceket mesélnek. Nem félelmetes, nem megrázó ez a clair-obscur? Ady sorai jutnak eszünkbe, mikor égre mordul a láng, a szenes kalászkok énekelnek, és Dózsa György kósza népe lent mozog az udvaron, mialatt a tornácról lezúg az urak nótás murija.

Móricz Zsigmond a tragédiát most se hangsúlyozza ki, sőt meg sem említi. Csendes alföldi tájak, poros akácok, lomha, rossz utak, feledhetetlen hajnali kép a berettyói nádasok között, horkoló pajták, kevély udvarházak, miközben murisan, mulatósan ömlik el az élet, mint a sárga Tisza vize, mely magába zárja az élet-utak eltorzult arcát és elfáradt szívét.

Szenteleky Kornél

BAUDELAIRE A VAJDASÁGBAN

Mindenesetre szokatlan, hogy éppen Baudelaire-ről jelenik meg egy könyv itt a Vajdaságban. Baudelaire-t szeretni, megérteni vagy népszerűsíteni éppoly lehetetlenség számba megy, mint megértést keresni mondjuk Proust iránt, és bízni abban, hogy az *A la recherche du temps perdu* tizenhárom kötetét hamarosan végigolvassák e lomha országrész lakói. De Csányi Endre, a könyv írója (Csányi Endre: Baudelaire élete és költészete. A szerző kiadása) nem is törekszik népszerűsége, illetve Baudelaire népszerűsítésére. Ő kevesek, nagyon kevesek számára írta ezt a könyvet, azok számára, akik már ismerik a Paradis artificiels költőjét, akik már részletező, analízáló kedvvel veszik kezükbe a Les Fleurs du Malt. Csányi Endre tanulmánya határozottan feltételezi az olvasó Baudelaire-ismeretét, ezért könyvének célja nem lehet az ismertetés, hanem a magyarázás, a részletek közötti kalauzolás.

Ebből a szempontból nézve Csányi munkáját, ez a Baudelaire-könyv értékes, komoly munka. Tárgyilagosan nyúl témájához, elragadtatása és Baudelaire-szeretete nem lendíti merész vagy túlzott megállapítások felé, majdnem minden mondata tiszta, pontos, szinte mérlegre tehető. Pedig ez Baudelaire esetében nem könnyű munka, hiszen még ma is vannak viták – akárcsak Ady körül –, amelyek ha nem is a költő nagyságát, de művészetének, eszményeinek jogosultságát vonják kétségbe. Baudelaire-ről már nagy könyvtárt írtak, amely még mindig újabb könyvekkel szaporodik – ez is bizonyítéka annak, hogy költészete nem lezárt és lehalkult probléma, hanem most is élő, ható valami, mely valószínűleg sokáig fogja még foglalkoztatni azokat, akik a szépet, a nagyserűt keresik az írás művészetében.

Csányi Endre azokat a megállapításokat gyűjti össze, amelyek tisztultan kerültek ki a viták hevéből. Főleg Baudelaire életével és a Fleurs du Mallal foglalkozik, sajnáljuk azonban, hogy prózai verseivel, amelyek sok rímes versénél közvetlenebbek és megkapóbbak, csak fűtőlagosan foglalkozik. Kissé rövidnek, szűkszavúnak találok Baudelaire életét is. Csányi anekdotáktól mentes élettörténetet akart adni, és miközben a hitelesség után kutatót, sok apró, tarka és igaz életű virág kerül gyomláló kése alá.

Bár szakszerűen nem kutattam Baudelaire élete után, mégis alig hiszem, hogy Crépet, Raynaud, Flottes vagy a „látható világ objektív ábrázolója”: Théophil Gautier színes, olykor izgalmas biográfiájukban annyi anekdotát és pontatlanságot írtak volna Baudelaire-ről, melyet nem lehetett volna felhasználni. Úgy érzem – ismétlem, ez csak impresszió és nem megállapítás –, hogy szubjektivitása, melyről az előszóban említést tesz, nem jut szóba a tárgyilagos tudományos megállapítások mellett. Ez nem gáncs akar lenni, sokak szemében talán éppen erény. Nekem mindenestre kedvesebb egy Wilde- vagy France-essay szubjektivitása, mint a legtárgyilagosabb, legpontosabb értekezés.

De akárhogyan legyünk is a művészi vagy tudományos kritikával, azt ebben az esetben tényként kell leszögezнем, hogy Csányi könyve derék, értékes teljesítmény mindazok számára, akik be akarnak tekinteni a Rossz virágainak szirmai közé, akik közelebb akarnak kerülni a dekadencia, az előkelőség, a spleen költőjéhez.

Szenteleky Kornél

TÓTH ÁRPÁD

Hát elment szegény Tóth Árpád is, a magányosságnak, a tiszta szépséges álmódzásoknak ez a finom, halk szavú, szelíd szívű költője. A pianókba fuldokló orgona hangjai végleg elhallgatnak.

Tóth Árpád a betegek méla csüggedésével élte le csendes, köhögős, társtalan életét. Egyedüli vigasza, marasztalója az álmódzás volt, ezek a kis „derűállomások”, ahogy ő mondotta, szelíden elmerengett sivár legénylakásában, csempe, ferde süvegű petróleumlámpása fényében: hajók úsztak tova, szép, nagy, fehér hajók, rajtuk szőke misszek kacagtak, pálmás, banános szigeteket súrolt a hajó, napfény, azúr, felhőtlen ég... Azután megint egyedül van: kopott asztal, ócska székek, csorba korsó, rideg árnyak, és kint a hűvös lépcsőházban az árva mélabú didereg. Ó, milyen szomorú, milyen könnyet facsaró ez az élet, mely Tóth Árpád sorsává szegődött, és mégis ez az élet sokban hozzájárult ahhoz, hogy Tóth Árpád a vershez meneküljön: álmódzásokhoz, szépségekhez, a vágyak és szavak muzsikájához.

Vézna, didergős, társtalan lelkére ezt a gyönyörű szóttest húzta takaról. A szépséget kereste, mert a szépség volt a legtökéletesebb narkotikum vigasztalan halálraítéltségének. Csodálatos, tiszta szavakat, üde muzsikát talált sóvárgásaira, panaszaira, keserű világszemléletére, csodálatos formai harmóniába és szépségekbe olvasztotta fáradt, fanyar és lankadt hangulatait. A szépséget keresi akkor is, amikor Baudelaire-t, Wilde-ot, a finom francia dekadenseket meg az előkelő, sötét angolokat gyúrja át magyar szóba káprázatos művészettel. Babbitson kívül nincs is tökéletesebb fordítója a magyar irodalomnak, mint a mindenkit megértő, mindenkivel együtt érző Tóth Árpád.

A parnasszisták kincseit és ékességeit hozza magával, hogy nagyszerű verstechnikája páratlan a XX. század magyar lírájában, olykor Bauville zsonglörködésére emlékeztet, de e nagyszerű technika mögött mindig lázas, meleg, sóvárgó szíve vergődik. Tarka, friss képei, megkapó, eredeti színei is élnek, lüktetnek, minden szavában bús, szelíd, szenvedő lelke remeg, mely ezt a sok megéjtő szépet azért hozza létre, hogy vigasza és értelme legyen életének. Sokszor ugyan más cél után is vágyódik: család, gyerek, puha otthon... máskor meg „torkodra öklend a fáradt szó: elég”.

Végül azonban mindig megbékél: tovább köhög, tovább álmodik, valami nagy, nemes, puha szelídség göngyöli be az ütött, horzsolts, lankadt lelket.

Tóth Árpád pontosan Ady korában távozott, Ady társa is volt, és a Nyugat első, lelkes munkásai közé tartozott, de más, mélyebb közösség alig volt közöttük. Finom, fáradt lénye szinte ellentéte volt Ady robajos, kemény, dacos alakjának, csendes, el-elcsukló rezignációja nagyon messze volt Ady süvítő forradalmas lendületétől. Tóth Árpád a szépséget szomjazta, formálta, figyelte, kereste, mialatt az élet, ez a fájdalmas teher ránehezedett gyenge vállaira. Áhítatos ámulását, ezt a bíboros, tömjénes misét mindig megzavarta a halál rúd kopogása, sípolása, érdes, goromba mementója. Ó, szegény, szegény Tóth Árpád, milyen keserves is volt a te lázas, ványadt, árva életed, és mennyi szépet, mennyi lány, mély tűzű drágakövet köszönhetünk Neked, árva életednek, örökkön sajgó szenvedéseidnek.

Szenteleky Kornél

A KRITIKA GÁNCSOLHATÓSÁGA

Haraszi Sándor cikke, azt hiszem, mindegyik olvasójából ellenvéleményt vagy legalábbis nyugtalan, igenlő vagy ellenkező érzéseket váltott ki. Több megállapítása felett nem lehetett simán napirendre térni, és sokszor kétségbe kell vonni gáncsoskodásának jogosultságát. Mert Haraszi Sándor megtámadja a Kéve kritikusaiknak elveit, elvtelenségét, következtelenségét és polgári foglalkozását anélkül, hogy az esztétikai értékítéletek jogosultságát elvitatná.

Az esztétika normatív tudomány, de normái nem merev, örök életű dogmák, mint mondjuk az etika követelményei. Az esztétika normái változnak, fejlődnek, formálódnak. Hol van ma már például Arisztotelész *Ars poeticája*, hol van ma már a Hamburgi dramaturgia, vagy a kanti *Kritik der Urteilkraft*? Nemrég még új esztétikai hitvallás dogmáit sejtették Crocénak *Estetica come scienza dell' espressione* című művében, de ma már talán Apollinaire normái is elavultak, amit a kubisták művészetéről felállított. Ezért tehát a normák felállítása – akár elvek, hangulatok vagy ösztönök teremtik ezeket a normákat – nem lehet hiba és jogosulatlanságukat vagy értéktelenségüket még nem igazolja az, ha elvesztik érvényességüket. A normák formálása, változtatása minden kritikus szuverén joga: egyik az egyént és az egyénit értékeli túl, a másik a miliót vagy a fajt helyezi előtérbe az egyén rovására, a harmadik merev sugarú világnézettel, politikai látószögből tágítja és szűkíti a normákat, és aszerint hozza értékítéleteit – de norma nélkül, amelyet elv, meggyőződés, hangulat vagy ösztön formálnak, nincs kritika, nem lehet értékmegállapítás. Mérték nélkül nem lehet mérni. Természetesen kifogásolni lehet a mértékegyeséget, a kritikus elveit, de azt, hogy az elvek, hangulatok vagy ösztönök szerint alkotja értékítéleteit, nem lehet kifogásolni, mert ezek nélkül a kritika leírásá laposodna, s az esztétika elvesztené eddigi normatív jellegét.

(Zárójelben említtem meg, hogy az elvek, a politika manapság mind jobban és hódítóbban nyomul be az irodalmi és művészi értékítéletekbe. XIV. Lajos vagy Napóleon valóságzínűleg még nem gondoltak arra – ahogy ezt Benda nagyszerű könyvében a *La Trahison des clercs*-ben felemlíti –, hogy az irodalmi kritikát a tár-

sadalmi forma biztosítására használják fel. Ma azonban majdnem minden kritikusnak elve, világszemlélete van, vannak marxista, fasiszta, nacionalista, faji és felekezeti kritikusok, vannak viszont határozott világszemlélet nélküli kritikusok is, akik egy irodalmi művet nem aszerint bírálják el, mennyiben felel az meg bizonyos politikai követelményeknek. Ezek a kritikusok politikai szempontból nézve elvtelenek és következtelenek. Ugyan egyre ritkább ma már az az frástudó, aki nem árulója az frásnak a benda-i elgondolás szerint, mégis akad ilyen politikailag elvtelen kritikus is, sőt én például Emil Faguet-t, Jules Lemaitre-t, Alfred Kerrt vagy Ignotust is ide sorolnám. Lehet, hogy ellenük is kifogást emel a pedáns osztályozó, hiszen ők is – bármily kis mértékben is, de – meg vannak fertőzve az utolsó száz év nagy ragályával, a Politikummal, de ha ez a példa nem is lenne helytálló, még akkor sem gáncsolható és gúnyolható a kritikus elvtelensége vagy következtelensége. Mert hiába formálja át minden kritikus az esztétikai normákat, a normákban mégis sok közös vonás marad meg, s így megeshetik, hogy egy kapitalista ideológiájú kritikus is megláthatja és elismerheti Taraszov-Rogyionov Februárjának értékeit.

A kritika mineműségére, tehát teljesen közömbös dolog, hogy a kritikusnak van-e elve vagy nincsen, házi esztétikája van-e, és ha nincsen, úgy a Hegel-Vischer féle esztétikai filozófiának, avagy talán a Fechner-féle kísérleti és lélektani esztétikának a híve-e? Még az is közömbös, hogy a kritikus tanár, szatócs, rímfaragó vagy sóhivatalnok volt-e azelőtt, sőt az se jelent semmit, hogy a kritikust igazolja-e a holnap. (Joggal lehetne vitatkozni azon, hogy a Holnap mint végső és legfelsőbb ítélszék elfogadható-e?) Wilde tévedett, amikor a romantikusokat kigúnyolta, Gyulai tévedett, amikor Jókait megtámadta, Anatole France tévedett, mikor gőgösen elnézett Rimbaud és Mallarmé felett, Rákosi Jenő tévedett, mikor kíméletlen támadást intézett Ady ellen, mégis ki merné állítani, hogy Oscar Wilde, Gyulai Pál, Anatole France vagy Rákosi Jenő rossz kritikusok lennének?

A jó kritika nem függ az elvektől, a következtetességtől, a kritikus polgári foglalkozásától vagy a Holnap ítélszékétől. A jó kritika önálló művészi alkotás, amelynek jóságát és nagyszerűségét az értékítéletek világosságában, szépségében és meggyőző, megjelenítő erejében találjuk. Haraszi Sándor nem bírálta a kritikát mint műalkotást, nem kifogásolta, hogy kevés benne a meggyőző erő s a művészi hit, hanem arról az oldalról gúnyolta és

támadta meg a Kéve kritikussait, amely oldalról Saint-Beuve-öt is megmarná a gúny vitriolja, amely oldalról Alfred Kerr, Lemaitre, Gyulai Pál vagy – hogy baloldali példával éljek – Franz Mehring minden bizonnyal halálos sebet kapnának.

Szenteleky Kornél

DRAINAC, AZ ELBESZÉLŐ

Drainac érdekes, ígéretes, békétlen, nyugtalan, lángoló alakja a modern szerb irodalomnak. Versei tarka és tündöklő élményélete tükröznek vissza, csupa szín, fény, árnyék, rakéta, keserű kiáltás váltakozik, vergődik, életet és megértést lihegve. Szinte a kétségbeesésig vágyó lélek, aki nem tud megnyugodni, formába kövesülni. Sietős, nyugtalan utasa ő az életnek, az emberi léleknek és képzeletnek.

Ez a három elbeszélése, mely most könyv alakban is megjelent (Rade Drainac: Srce na pazaru, Beograd, 1929), új, csodálatosabb hangokkal bővíti ki eddig ismert széles érzelmi skáláját. Különösen két jellemző akkord sít fel ebből a széles, kromatikus hangsorból; az egyik az egzotikum, a másik a pszichopatológia. Néha Poe sötét borzalma suhan át, máskor a nagy francia avanturisták tarka döbbenete káprázik írásain. Egyik elbeszélése (Srce na pazaru) a tropikus élet buja, bűvös palettáját, Gaugin színeit csillogtatja meg: Batávia, Sidney, a Fiji-szigetek, a kis bennszülött szerető megmaratja magát a kígyóval, zebrák, lámák, leopárdok iramlanak tova, mérges szúnyogok veszes tropikus lázakat hoznak... valami Claude Farrère-i vagy Pierre Mac Orlan-i levegő csap meg bennünket, de minden epikai törekvés, megszőkott történetteremtés nélkül. Drainac lírikus marad novelláiban is, vágyódó, vándorló lelkének csak köntöst keres. A végtelen emberi lélek Szindbádja ő, aki egyre vándorol, és ellátogat a borzalomhoz, a csodálatoshoz az alkoholista apához, a szende, sápadt nővérhez, aki a vadállati kocsisnak adja magát, az elmebajos öreg professzorhoz, aki mohó szájjal csókolja végig a fiatal aszszonytestet, és patkányvíziói közben boldogan vágja át az imádott nő nyakát. Ezek már a pszichopatológia, vagy helyesebben a sexuálpatológia érdekes és borzongató alakjai, akik lihegős, meleg vérű életet élnek ezekben a történetekben. De azért messze van minden hatásra számítástól, minden erotikus kacérkodástól: mindenkor tiszta, hites művész, aki sohasem gondol a parázna és alacsony ízlésű olvasótömegre. A nyájas, jámbor olvasók valószínűleg nem is találhatnak élvezhető Drainac elbeszéléseiben, s aligha veszik észre az író értékeit, a szép, szívárványos szavakat, a muzsikás mondatokat, melyek a furcsa, fonák és fájdalmasan léleg-

zō történetek körül rajzanak, mint tropikus lepkesereg. Drainac nagy művésze a nyelvnek, stílusát átfűti vágyakban forrongó lelkűlete.

Előszavában azt írja, hogy ezek a novellák csak vázlatok egy nagyobb regényhez, amely nemsokára napvilágot fog látni. Nagyon sok vágyódással és kíváncsisággal várjuk ezt a regényt, mert az ízelítō, amit a szerzō ebben a három novellában nyújtott, ígértes és varázsos, mint messzi keleti utazás, amikor űj csodák, űj szépségek és űj borzalmak fogják megremegtetni egyformaságban tespedō lelkünket.

Szenteleky Kornél

BALÁZS G. ÁRPÁD ADY-ILLUSZTRÁCIÓI

Ady költészete buján bővelkedik képekben, illusztrálható szimbólumokban, mégis ez a képgazdagság nehéz feladatok elé állítja az ábrázoló művészt. Ez a nehézség Ady mélyebb, a képelemek mögött rejlő világával magyarázható, amelyet meglátni és megérezni már nem könnyű feladat. Megtalálni a vers lelkét – ez lenne az Adyt illusztráló művész feladata, és nem ceruzával meg ecsettel az ábrázoló művészet formanyelvére lefordítani Ady szavait. Egy neves magyar rajzolóművész Ady-rajzát ismerem például, „Egy ócska konflisban” illusztrációját, mely ügyes, pontos ceruzarajz, de az elismert művész meglátása és megérzése megdöbbentően távol volt Adytól. Már maga a mód, a hideg, kemény ceruza sem illett a vershez, hát még a rajz! Egy konflis áll az úton, és minden pontos, részletes, tapintható valóság: a fák, az út, a ló, a kocsis, a lámpa. De hol van a vers? Hol van Ady? A kiváló rajzoló rideg realitással az ábrázoló művészet nyelvére fordította a címet, a vers egy-két helyhatározóját, de a vers lelke nem nyílt meg előtte.

Balázs G. Árpád tizenhárom akvarellt festett Ady verseihez, és nagy örömmel látom, hogy művésznünk milyen közel jutott az igazi Adyhoz. Illusztrációi közül alig van egy-kettő, amelyben nem lehetne megtalálni azt a mély, bensőséges világot, mely túl van minden felszínes képelemen. Ezekből a képekből első pillanatra megérezzük, hogy Balázs Árpád nem adja azt az átköltött megszemélyesítő művészetet, amit az eddigi Ady-illusztrációk adtak, hogy művésznünk nemcsak elmélyüléssel, analízáló kedvvel olvasságta az illusztrálandó verset, hanem legtöbbször hibátlanul megérezte a vers lelkét, kitapintotta annak nem látható pulzálását.

Egyike a legmegkapóbb képeinek a „Közel a temetőhöz” című vers akvarellje. A kereszték és hantok felbontott vonalai, szögletes formái fájdalmasan, tülekedően szívódnak fel a féltalomban hajnalig bámuló szem sugaraiban. Valami borzongós bizonytalanság remeg ezen a képen: „Én szállok vagy ő jön felém?” Egyszerűbb feladatokat, de ugyancsak sikeresen oldanak meg a „Halál pitvarában” és „A Halál lovai” illusztrációi. Az elsöben különösen megkapó a megadásnak, a belenyugvásnak gerincíve és a jobb láb bátor előrelépése. Ebben a két vonalban benne van az egész költemény: a belenyugvás és a „lépek beljebb, bátran”. A pitvar szegmentumos konstrukciója, a lehulló lépcsők, az ámuló gyer-

tyalángok, az egyhangú zöld tónus csak e két mozdulatot hangsúlyozzák és ölelik körül. Sápadt borzalom lobog a „Halál lovai” illusztrációján. Az új utas kelletlenül, fájdalmasan lép ki a házból, és várja a gazdátlan Halál-lovat, hogy nyeregbe szálljon. A várakozó utas lecsukló feje és bal karja, valamint a jobb kar lanyha, búcsúzkodós ajtóbecsukási mozdulata oly megrázó módon érzékeltetik az eltávozás kérelhetetlenségét, fájdalmát és borzalmát, hogy még akkor is mély irtózáttal hatna ez a zöldutas-árnyék, ha a fekete lovaknak és az árnyéklovagoknak kísérteties sziluettje nem is lenne látható a fehér úton. A „Sötét vizek partján”-ak képe elsősorban színekben hat. A bús barna és a komor kék nyugtalanító egymás mellé helyezése tükrözi talán legteljesebben vissza a lélek végletekben való örök vergődését.

Határozottan sajnálnunk kell, hogy a gyönyörűsége „Párizsban járt az Ősz” képében Balázs nem tudta megérezni Adyt, aki megtorpan a tikkadt nyárban a Boulevard St. Michel fái alatt. Az Ősz mementója titkos és suttogós. „Hogy itt járt, én tudom csupán” – mégis Balázs aquarelljében vörösen kihangsúlyozza az Ősz, és a megtorpanás helyett haladó lépést látunk a képen. A túlsó part felhőkarcolói pedig sehogyan sem illenek ebbe a puha, párizsi hangulatba, amely a vers mélyéről felénk sóhajt. Igaz, hogy a vers lelkének síkra vetése ebben az esetben nehéz. Balázs megoldása azonban nem elégheti ki a vers átérzőjét. A harsogó ősz helyett titkos, röpke üzenetet várunk, mely elfonnyasztja a nyár dalolós örömet. És Párizs lelkét keressük a vonalak és színfoltok között.

A többi képek azonban, mint már említettem is, nagyon közel jutottak Adyhoz. Néha a versélmény egyszerűsége megkönnyítette az élmény teljes átérzését és formákba, színekbe öntését, legtöbbször azonban Balázs a nehezen felfedhető és megérezhető emóciókat is tisztán, ügyesen, átérzetten éleszti fel, a síkba helyezett vonalakban és színekben.

A sokoldalú Balázs G. Árpád ez alkalommal új oldaláról mutatkozik be. De nem új képírói hittel vagy problémával jön, hanem mint Ady megértő és kiváló előadója áll előttünk. Evvel azonban művészi oeuvre-je is gazdagabb, színesebb és értékesebb lett.

Szenteleky Kornél

EGRI VIKTOR: FÖLKÉL A NAP

(*ÍRÓK KIADÓVÁLLALATA, BRATISLAVA – POZSONY*)

Mikor ezt a nagyon folyamatosan és élvezetesen megírt regényt letesszük, tanácstalanul nézünk magunk elé. Az író mindenestre felkavarta érzésvilágunkat, szunnyadó, esetleg megalkuvó ítéleteinket az eddigi társadalmi rendről, és azután elhagy bennünket. Az olvasó végigkíséri a könyv eleven, meleg húsú hősét árvaházon, harangöntő műhelyen, háborún, borzalmakon, gyárakon, összeomláson és kitartottságon keresztül az országútra, amikor Márton ki akar menni a társadalomból, mert nem tud dolgozni többet, nem akar ölni többet. Menni! Menni! Menni! – zúg Mártonban egy többször megisméltendő szózat, és „Ment Márton, csak ment a végtelen országúton...” – ekképpen fejezi be regényét Egri Viktor, a rokonszenves, ígéretes szlovenszki író.

A könyv végén felásító céltalanság megokolatlan és fájdalmas. Menni! Menni! Menni! De hova – hiszen az egész élet Márton mögött van? Márton, egy méltóságos úr fattyúja, a trágyagőzös istállóban kezdi életét, azután az árvaházba kerül apácák közé, közben pedig megismerkedik egy langyos, békés polgári családdal. A méltóságos azonban meghal, Márton nem folytathatja tovább a gimnáziumot. Harangöntő műhelybe kerül, inasévek, sápadt, ábrándos főnökné, akinek beteges szeretete elől tovább menekül, más városba, gyárba, egy gerincsorvadásos asztalosné árnya suhan tova, majd szakszervezet, új horizontok. De háború jön, kiképzés, front, visszavonulás, halál, zűrzavar, sebesülés. Márton Pestre kerül a buja, ápolónős, hadiszállító, háborús Pestre. Aztán egy hadnagy mellé kerül (ez a hadnagy az egyedüli tiszta, jó ember a könyvben), akivel a frontra megy, majd pokoli napok után megint szabadságot kap. Ekkor nagy, szinte végzetes csalódások szakadnak rá, sehol se talál otthonra, minden elpusztult, minden idegen és lázítóan igazságtalan. Nagy, elrajzolt gazságok meredeznek, ágaskodnak Márton körül. Szinte megkönnyebbülés számára, mikor harmadszor is kikerül a frontra, a véres, bömölős borzalmak közé. Hadnagya meghal, Mártonban minden megbomlik, dühöngve öli az embereket. Sebesülés, kórház, kint haldoklik a háború. Nemcsak Mártonban bomlik meg a fegyelem, hanem a nagy szervezetben is. Bécs az újabb állomás, az éhező, fonnyadó Bécs, ahol egy ideig Annie bája és

gyerekes szerelme ad némi nyugodalmat. De Annie-t elviszi a spanyol, és Márton megint – most már véglegesen – cgyedül marad. Lelkében és lába alatt minden inog, forradalom, zavaros áradat, széthull a rend, a múlt, a kötelesség érzete. Kóborlás, csavargás, züllés... Az éhség bekopogtat egy városvégi villába, ahol revolverrel fogadja a háziúr, Márton elkapja a revolvért, és beüti az öregember fejét. Tovább csavarog. Egy kocsmárosné megszereti, kitartja, sőt örökös, puha gondtalanságot kínál neki, de Márton elmenekül tőle, ki az országutra, ahol éppen felkelőben van a nap...

Tarka, véres, szerelmes és borzalmas élet van Márton mögött, mikor a regény végén az országutra lép, és az olvasónak fájdalmasan kell levonni a következtetést ebből az életből: nincs cél, nincs értelem, nincs megnyugvás! Ki kell menni a társadalomból, talán ki kell menni az életből is. A társadalom igazságtalanság, a háború őrjítő borzalom, és mégis.. egy új hajnal jönne? Fölkél a nap? Hol? Hogyan? Mikor? Egri Viktor homályosan, kurtán, szinte hihetetlenül sejteti a nap felkeltét.

Regénye tulajdonképpen vádirat a háború és a társadalmi rend ellen. A vádirat lesújtó tendenciáját mindvégig kiérezzük, mégis megkapóan tiszta, meleg életek és élmények nyílnak fel ebben a regényben. Különösen erős és életes Márton ifjúsága, árva-házi és inasi élete, megrázóak a front vérmaszatos, halálhörgős pillanatfelvételei, megrázó a visszatérő Márton talajtalansága is – sokszor persze a vádló türelmetlensége és elfogultsága érződik meg az emberek és események megrajzolásában.

Ma, mikor a háborús regények idejét éljük, több disputás frást olvashatni arról, hogy a háborús regények szerzői ítélik-e el nyíltan a háborút, avagy pedig jobban szolgálják-e a célt akkor, amikor különböző művészi meggyőződéssel, de kiérezhető tendencia nélkül mutatják be az emberi tömegőrületet? Egri Viktor írása nyílt állásfoglalás. Elítéli a háborút és a társadalmat. Semmi esetre sem akarnám ezért a nyíltságáért gáncsolni vagy erős, írói értékét kisebbiteni. Csupán azt a céltalanságot kell felpanaszolnom, amellyel Márton története bezárul. Mert ha el is ítéljük a háborút és a társadalmat, az életet mégsem ítélni lehetjük el addig, amíg írunk, dolgozunk, míg igeneljük az életet, akár munkával, akár rombolással, de céllal és eszményekkel.

Szenteleky Kornél

IVO VOJNOVIĆ

Nagy művész volt. Nemes tradíciói, előkelő ízlése, széles nyugati műveltsége finoman olvadt össze teremtő erejével és formakésztségével. Nem írt selejteset, és ha nagy oeuvre-jén áttekinünk, alig találunk fakó, bágyadt oldalakat. Régen, kisdíák koromban egy novellát olvastam tőle, melynek friss színeit, ragyogó levegőjét még ma is – sok ezer könyv mákonya után – élénken látom. Három rózsaszín bőrű, fürdőző nőről szólt az írás, akik a vakító napban az azúros tengerbe ugranak. Ezeket az üde, tisztá töchlíni (?) színeket nem tudtam feledni, sőt ezek az élénk színű, sokáig visszarezgő emlékképek majdnem valamennyi írásánál megisméltődnek. Mélyebb, megrázóbb, sötét színekre alig emlékszem, mint amilyenek „Jugović anyjának halálá”-ban (Smrt majke Jugovića) boronganak tragikus tisztasággal. A „Napraforgós hölgy” (Gospoda sa suncokretom) borzalmi is megkapóan simulnak bele a velencei panorámába. A „Dubrovniki trilógia” és „Lázár feltámadása” (Lazarevo vaskresenje) is csupa bíbor és ború, tűz és vér, alkony és halál. A „Maskarák”-ban (Maskarate ispod kuplja) a tarka, farsangi színek kacagása és Anica finom halála örökké emlékezetes marad az olvasó számára. Csak nagy művész tud ilyen el nem fakuló színeket festeni emlékezetünk fáradt vásznára. David vagy Prond'hon (?) nagy képei voltak hasonló hatással rám: Vojnovićban is sok a pátosz, a széles kompozíció, az allegorikus mélységek kedvelése, benne is a történelmi idealizmus ragyog a fényhatások ökonomikus kiaknázásával. Jóformán semmi zseniális szertelenség, döbbenetesség és sekélyesség sincs benne: nagy művész volt, de nem kereste a lompos üstökösök rokon-ságát.

A színpad szerelmese volt. Minden témáját szcenírozva látja, és megírásukban erősen számol a színpadi realitásokkal. Mint színpadi szerző tagadhatatlanul ügyes és finom volt, ez talán egyik oka annak, hogy több nyelvre fordították, és több idegen színpadon játszották darabjait. Ő az egyedüli ismert délszláv színpadi szerző Közép-Európában. Magyar színpadon a Napraforgós hölgyt adták elő (Magyar Színház, 1913), sőt állítólag a Dubrovniki trilógia is színre került magyarul, de hogy hol és mikor, ezt, sajnos, nem tudtam kikutatni.

Külföldön mindenestre elismerték nemes és nagyszerű színpadi művészetét, de nem vehették észre s nem érzékelhették ködlő szimbolizmusát, az eszme átsugárzását, az idea átragyogását – ahogy Hegel filozófiája tanítja az abszolútnak kivetődését az érzeki anyagba. Pedig ez érdekes és eredeti a dubrovniki grófnál.

Vojnović Ivo gróf a délszláv eszme hívője, sőt apostola volt. Csakhogy eszménye nem ömlött éles szózatokba, érthető és nyílt propagandába. Ízlésétől távol állott a színpadnak shaw-i kihasználása és profanizálása. A délszláv eszme finoman és fátyolosan jelent meg Vojnović színpadán, előkelő pátozzsal beszélt, és csak a szimbólumok fátyla mögött lehetett rejteni a testet öltött eszmét. Ő a színpadi tradíciókat éppúgy tisztelte, mint a művészi formákat. Nagy eszméje, a strossmayeri délszláv gondolat, csak átragyogott művészetén, legtöbbször finom szimbólumokba takaródzott, és sohasem lobogott nyers, recsegő lángokkal. Világszemlélete kimondottan délszláv volt. Nem volt kimondottan horvát, és horizontja nem akadt meg a dalmát hegyláncokon. A délszláv nemzeti idealizmus benne találta meg igazi művészet és egyetlen színpadi íróját, a Dubrovniki trilógiához, Jugović anyjának halálához és Lázár feltámadásához hasonlót még eddig egy szerb, horvát vagy szlovén író sem alkotott. Egyedül a nagy horvát költőt: Ivan Mažuranićot lehetne ebből a szempontból hozzá hasonlítani, mert Mažuranić horvát létére talán a legszebb eposzát adta a szerbek keserű küzdelmeinek a törökök ellen.

Mint a délszláv eszme apostola természetesen ellenkezésbe került az osztrák politikai uralommal, a háború alatt keserű napjai voltak, az internálás sivár, ólmos évei ráfeküdtek lelkére, de hitét nem vesztette el. Történelmi idealizmusa földre szállott, a délszláv gondolat valósággá vált. Ivo gróf szelíd és szívós optimizmussal szemlélte az új állam, a megvalósult ideál küzdelmeit a valósággal, az életformával. Sohasem csüggedt. Nagy hite tette őt nagy költővé, a leghitesebb jugoszláv dalnokká. Még azok is, akik csak fordításokból ismerik, történelmi jelentőségét nem értékelik, apostoli szerepét nem látják, még azok is megérik drámaiban a nagy költőt, megérik a szent tűz, a hevítő eszme átragyogását. És ha a történelmi idealizmus, az ábrándok, a vágyódások, a mártírságok ideje le is zárult: Ivo Vojnović poéta marad az időben.

Szenteleky Kornél

DOBROVIĆ PETAR KIÁLLÍTÁSA

Az út a szubjektív naturalizmustól a stilizáló törekvésekig, a természetűségtől a formák és színek szabad, egyéni értelmezéséig hosszú, fárasztó és keserű. A keresés a képírásban az a bizonyos baudelaire-i kiméra, amely hatalmas karmaival belecsimpaszkodik a görnyedt emberek hátába, az a bizonyos „besoin de marcher”, amely nélkül igazi művész el sem képzelhető.

Dobrović Petar könnyen, frissen lankadatlan optimizmussal teszi meg ezt az utat. Fájdalom nélkül veti el régi palettáját, még könnyebben hagyja ott régi meglátásait és kötöttségeit, friss lépésekkel indul új formák, új színek felé, és hamarosan megtalálja új forma- és színszemléletét. Mostani Novi Sad-i kiállítása egy új Dobrovićot mutat be, akin nem látszanak meg az út fáradalmai, miképpen nem látszanak meg régi, impresszionista műcsarnokbéli sikerei sem. A legtöbb képíróban a régi és új stílustörekvések közötti viaskodás hosszadalmas, szinte tragikus, Dobrović azonban merészen és könnyen küzdi le múltját és tegnapi hitvallását: ma tisztán, nyugodtan áll előttünk új színeivel, új meglátásaival, új megtalálásaival.

Formafelfogása egyszerűbb és merészebb. Nagyon messze szakadt a természetű életábrázolástól, színezése teljesen felszabadul, néha a meseszerűségig, a képzelet tiszta és egyszerű régióiba emelkedik. Vannak pálmái és olajfái, melyek paradicsomi tálaknak tetszenek.

Mostani kiállításán stilizáló, dekoráló törekvése uralkodik. Sokszor közel jár van Goghhoz, de annak lángvonalú nyugtalan-sága, vibráló diszharmóniája idegen marad számára. Dobrović optimista, természetlátásában tiszta rajongás mosolyog. Sohasem látunk nála lázas, beteges víziókat, szeszélyes szenvedélyhullámzásokat. Nagy, nyugodt derű árad vásznaiból. Kiváló képírói technikája, intenzív érzésvilága sohasem forrong, feszül az új meglátások mögött, ereje nem robbant, nem ágaskodik, de nem is alkuszik meg fáradt belenyugvással. Mai művészete sima, redőtlen víztükör, amely talán ilyen állapotban még tisztább betekintést enged a mélybe. Hatalmas, meleg harmónia bűg fonalaiban. Tudja az erejét, de kerül minden hatásos, bűvészkedő, ámulatot faszasztó mozdulatot.

Dobrović menekül a természet hű ábrázolásától, éppen ezért vásznain sehol sem találni meg a dalmáciai tájak helyi sajátosságát, esprit localját. Képei akár olasz városokat, görög olajfákat, vagy arles-i tájakat is jelenthetnének. Művészetében nem a táj a fontos, hanem a meglátás, a tárgy vagy táj értelmezése dekoratív átérzése és átköltése. Az impresszionizmustól Dobrović már messze kanyarodott, a tenger, a dubrovniki és mlini sziklák, a dalmát várfalak következőleg nem gyakorolnak benyomást, „hangu-lat”-ot benne, ő egy maga alkotta távoli világba menekül, amelyben nagy művészete szabadon, gáncstalanul élheti a maga hitese, megtalált, egész életét. És mi ámulattal, elismeréssel állunk meg ez előtt az egyszerűen és hatalmasan megalkotott világ előtt.

Szenteleky Kornél

KOSZTOLÁNYI LELEPLEZŐ MŰVÉSZETE

Kosztolányi mindig újat keres, írásai ezért mindig frissek, érdekesek, kellemesek. Neróra, aki Sienkiewicz elgondolásában a hideg, barbár gonoszság volt, frissebb, melegebb, emberibb színeket szór, a pesti kabarék romantikus, nyűtt cselédlányát üdén, újonnan átfestve és átalakítva vezeti elénk. Alakjai, gyümölcsei, virágjai, legyei, gondolatai, megfigyelései eleven, hímporos színekben kínálgatják magukat. Új megállapításai, új meglátásai egyszerűek, érthetőek, meggyőzőek. Írásainak hatásában felületesen vizsgálva rokonszenvet is találunk. Ez a rokonszenv talán onnan ered, hogy Kosztolányi minden írásában, valami majdnem minden mondatában felfedez valamit, valami lényegtelenségre tereli figyelmünket, amit eddig észre se vettünk, egy olyan köznapi igazságra, amely mellett eddig naponta vakon haladtunk el. Felfedezései kellemesek, frissek, jóakaratóiak, sőt önzetleneknek látszanak. Felfedezéseiben, leleplezéseiben kifogyhatatlan. Sokan bölíngatnak a Kosztolányi-írások olvasása közben: igen, ez új igazság, amely megdöbbsent egyszerűségével és nagyszerűségével!

Írásművészetében sok rafinált egyszerűség van, amely még jobban meggyőzi az olvasót felfedezéseinek, leleplezéseinek igazáról. Játszik az olvasójával, mint hipnotizőr médiumával, hiszen a médium minden lehetetlenséget elhisz. A transzban elhiszi, hogy a ceruza cigaretta és a víz francia pezsgő. Mikor az Ady-cikket elolvassa, elhiszi, hogy Ady kicsi, rossz és ellenszenves költő. Kosztolányi, a leleplező Művész, még nagyobb lehetetlenségeket is elhithetne éber-transzba esett olvasóival, bár a játék egyre merészebb és érdekesebb kezd lenni. Mert egyszer csak rájönnek az olvasók, hogy a nagy varázsló játszik velük, kísérletezik velük, hogy tulajdonképpen nem volt fontos sem Neró, sem Édes Anna, sem a főzélékek, mindez csak kísérlet volt, tömegszuggesztívó, amikor a bűvész semmit sem hisz, semmit sem érez, csak játszik, kápráztat, szórakozik és szórakoztat.

Mindnyájan keresünk, kutatunk, csüggedünk, fejlődünk, visszaesünk. Durván és kurtán következtetésnek hívják az érzések és értelem vágó, törekvő ingadozásait. Ez a következtetlenség a fejlődő és tökéletesedő élet velejárója, gáncsolni tehát ostobaság. Mégis foglalkoznom kell Kosztolányi Dezső következet-

lenségével, melyet sokan a szemére vetnek. Azt mindenesetre joggal és okosan hánytorgatják fel, hogy Kosztolányi oly elveknek, eszméknek, embereknek, elindulásoknak hódolt ma, amelyeket és akiket másnap már megtagadott, hogy Adyról is írt hízelgősen hódoló, majd kajánul becsmérő sorokat. Maga a következetlenség azonban még nem bűn, sőt inkább erény, amint erény a jobb, a tökéletesebb keresése. Csakhogy Kosztolányi Dezső keresésében sohasem lehetett érezni azt, hogy ő a jobbat, az igazabbat keresi, mint minden más, hites kereső. Kosztolányi az újabbat, az elképesztőbbet, a személyvesztőbbet kereste. Leleplező művészetének nincsenek etikai gyökerei.

Ha Platón vagy Plotinosz esztétikája szerint kellene megmérni művészetét, úgy alig hiszem, hogy kedvező lenne az eredmény, mert ezek az öreg görögök etikai tisztaságot és mélységet kerestek a művészetben meg az alkotásban. Ilyen elavult mérőeszközökkel mérckélni azonban éppoly suta, hiábavaló és időszzerűtlen dolog, mintha Dickens, Jókai vagy Rolland jóságát keresnők Kosztolányi írásaiban. Kosztolányi ízig-vérig modern író akar lenni, a mában él és ír, az eszmény és jóság nélküli mában, következésképp nem kívánhatunk tőle régi könyvekbe préselt erényeket. Ki keresi Arisztotelész poétikájának szabályait a modern költők írásaiban?

Én sokra értékelem és nagyon szívesen olvasom Kosztolányi Dezső írásait. „Az írástudatlanok árulása” című cikke vitathatatlanul kiváló alkotás. Gyönyörű, üde, megejtő gonoszság. De a cikk elolvasása után úgy éreztem, hogy Ady Endre nagyságát tulajdonképpen nem is bántja komolyan, hitesen, igaz, jó meggyőződéssel. Ha csak egy kissé szabadulunk a kellemes varázslat alól, úgy meg kell éreznünk, hogy ez is csak káprázatos leleplező művészet, elképeszteni akarás, boszorkányos bűvészműtárvány, de nem hit és belső szükség. A nagyszerű hipnotizőr azt állítja, hogy az arany krumpli. A médiumok természetesen elhiszik ezt, sőt felbátorodva bele is harapnak a burgonyává varázsolts aranyba, és fontoskodva, csorba fogakkal rikácsolják: krumpli, valódi krumpli! Ha azonban ez a műtárvány sikerül, és a nézők mind bizonyosak abban, hogy az arany burgonya, úgy lehet, hogy a gonosz garabonciás még elképesztőbb műtárványt fog bemutatni: közönségével el fogja hitetni, hogy az arany csakugyan arany.

De mi köze ehhez a káprázatos, hitetlen játékhoz Ady Endrének?

Szenteleky Kornél

SZUBJEKTÍV ÉRTÉKMÉRLEG CZAKÓ TIBOR VERSKÖTETÉRŐL

(„*IMÁDKOZIK A FATTYÚ*”, *NOVI SAD,*
URÁNIA NYOMDAI MŰINTÉZET)

A kritikának ott van joga az abszolút tökéletes, a nagy viszonylatokban is megálló mű után kutatni, ahol kilátása van rá, hogy meg is találja azt, és ujjongva emelheti ki az átlag sokszámú választékából. Vajdasági irodalmunknak még nem oly sűrűn benőtt a terepe, hogy kíméletlenül kigyomláhatnánk minden még ki nem nemesedett próbálkozáspalántát. Ahol sejtő kilátásaink vannak, hogy az idő nyese ollója és a fejlődés oltó kése nemes növényt alakíthat a vadhajtásokból, szolgáltassa a bírálókat a támaszkarókat, és adja a duplavirág csiráját rejtő nemesítő oltványokat. Ilyen felfogás vezetett, amikor Czakó Tibor könyvét nem mértem „abszolút mértékkel”.

A vers selyemtestű, drága asszony, kihez felemelő szerelemre magasztosulva szabad csak közeledni. Ez az Asszony időtlen az időben, él, mióta megett a Természet, és sokezer igrice, dalos, regős és poéta kínálta neki bálványhíthez hasonló elragadtatott szerelmét a századok hosszú folyamata alatt. És mindenikük másnak és másnak látta delfriumos elképzelésében. Voltak, akik felöltözötték rofogásra vasalt szótunikákba, voltak, akik „homlokcsókot” vártak tőle, lekisangyalozták, Beatrice, Múza, Lilla és Lédának nevezték. Czakó Tibor asszonyának van sajnáló érzése az autóval gázolt, szurtos kis inas halála felett, amiről, midőn mestere értesült, „kíírta kövér betűkkel a műhely ajtajára: Egy jó házból való fiú tanoncnak felvétetik”, van megérett tekintete az ifiúrtól megejtett kis cseléd „két életére”, Dr. Fausta, a modern diáklány örömtelen napjaira, ki előtt vastag fóliáns fekszik, és „váró szája tudós szavakat mormol”.

A Beatricék, Lillák és Lédák földi nők voltak. Czakó Tibor asszonyának nincsen neve, mert nem tartja nyilván őt egyetlen földi anyakönyv sem. Ez az Asszony a gyámoltalanul alakuló szexuális álmok méhéből pattant. Czakó Tibor húszegynéhány esztendő fiatal élete és közvetve költészete ellen azt hozom fel, hogy kevés köze van a lüktető Valóságához. Ha már nem lesz kénytelen ilyen vallomásokra: „Csókot kérek, nevetnek, megölelni nem mernek”, „Életből, ha kérem jussom, Úgy osztják el, hogy ne jusson, Más tudja a bölcsek követ. Nem ismerem a Lány Ölet”, „Hazajövet a kis szobám árván, üresen fogad. Nincs asszonyom, kedve-

sem” – akkor sok olyan költeményt fog kivetíteni magából, mint a 29. oldalon levő, amit nem lett volna szabad „Póru! jártam” címmel elgroteszkíteni és lesikerteleníteni. Ebből a versből, amit nem akarok a nevéen nevezni, ide iktatom az utolsó szép sorokat: „És jöttek az ifjak és jöttek a lányok. Kezükben liliomszálat tartanak, Párduc testükön nincs kacagány, Párját meglelte mind valahány, Bimbózó mellüket kacagtak a virágpázsiton. Szégyenkezve álltam a furcsa ruhámban És óh jaj! – nekem nem volt liliomom... Hiába mondtam – én is Tavasz vagyok Az lehetsz, de álruhában járó Felelt egy lány és csengőn felkacagott.”

A címek megválasztásában kissé melléfog. Nem szabad elkeszszelni komolynak szándékolt verseit így „Ébgondolat”, „Póru! jártam”, „Batikol az Isten”. Vannak Czakónak jó, emberi hangjai, vizuális meglátásai. Szóképei gyakran ködösek, de megörvendeztet jól sikerült szimbólumokkal is: „Tapsikáló kis kezemben az élet édes piskótáját leltem” (Köszönni akarok).

Győző-sikerű szerelmét akkor fogja bemutatni Czakó Poézis-asszony előtt, ha maga ráeszmél, hogy a költészet az időtlen-időkön át – csak a köntöse változik a kerek egymásra következésében – a költők seregétől imádott Nő, kinek csak a köntöse változik a kerek egymásra következésében. A Vers Czakó Tibornál kiszabadította magát a ritmus és rím derékfűzőiből. A szabad vers kosztümje öröklött korjelenség. A formaprobléma még nem lebirkózott ügye Czakónak. Az időtlen asszony aktjára sokezer költő szabja fényporos élménykárpitok anyagából a köntöst. A szótunikát a korok szeszélye formálja rímövek, ritmuspántok és hangulatkapcsok segítségével.

De hol a Nagy Poéta, kinek köntöse ráillik a korra?

Sziráky Dénes Sándor

DÉRY TIBOR: ÉBREDJETEK FEL

Valamikor a *Made in Nyugat* gárdájával indult, aztán egyre balraáttal Kassákékhöz csatlakozott. A Mának volt a munkatársa, de itt se bírta sokáig, és külön utakon kóborolt. Ez a különös költő ma se tudta levetkőzni prózájából a stiláris aransujtásokat és paszomántokat. A kifejezési módja talán modorosnak látszik, pedig Déry szinte a végsőkéig megy el költői egyszerűségében. Minden zengő líra nála tiszta, mint a forrásvíz, valami panteista természetimádattal átpántozva.

Az *Ébredjetek fel!* hőse egy Ánis nevű férfi, aki menekülni akar az álmaitól, a csodáktól, csak annak hisz, amit lát, amit tapasztalt, és amit érzéklni tud. Noha, a szeretője elhagyja, és ettől kezdve prófétás önmegtágadással, végtelen szerelemmel járja az országutakat, hogy megkeresse a hűtlen Mohát. Ezek a legszebb részei a kötetnek. A vándorló Ánis, aki városról városra, faluról falura vonszolja gyötrelmekkel itatott szívét. Ekkor a tengerparton megismétlődik minden. A regény ezzel kezdődik: Ánis fekszik a homokban, és felette elvonul Kokoró, akinek teste felnőtt a csillagokig. „Belegázol a tengerbe. Két lépéssel eléri a mély vizet, ahol hajók szoktak horgonyt vetni. De még csak a térdéig ér a víz. Nyugat felé tart, a felkelő nap bearanyozza mérhetetlen hátát. Ánis felül a homokban és utána néz. Kokoró már elhagyta a meszsi szigeteket, a tenger bömbölve hasad szét köldöke elől, s óriási fehér hullámokkal összefut mögötte. Eltűnik a láthatáron, mint egy fehér felhő.”

És ugyanígy vág neki a nagy víznek Ánis is, hogy feloldódjék a végtelenben.

Déry Tibor kisregénye abszolút költői értékű munka. Nem szorul se dicséretre, se védelemre: Csak a polgári lapok édesbűs kritikussai akadnak fenn egyes sorain és hőkkennek meg szókimondó őszinteségén. A gáncaik többet érnek az elismerésnél.

A kötet a Génus kiadásában jelent meg Budapesten.

Tamás István

MÁRIA BÉLA: MIT PÁVÁSKODSZ ELŐTTEM?

VERSEK. A SZERZŐ KIADÁSA

A modern fiatal költők szinte kivétel nélkül megegyeznek abban, hogy keserőséggel és valami, szinte a kozmoszon is túllendülő világfájdalommal lépnek a nyilvánosság arénájára. Mintha nem is a technika századában élnénk. Ez a fintor néha ironikus grimasszá torzul, vagy csepeg a búbánattól. Mi más várhat még egy húszéves fiatalemberre, mint az egyedül üdvözítő halál? Ám a pózok és a nosztalgia az idővel lassan lekopnak, lemaradoznak, és a sallangok felhője mögül kibukkan a költő igazi arca.

Szembetűnő ez a cik-cakkos fejlődési vonal Mária Bélánál is, aki hétevi termését fogta kötetbe a „Mit páváskodsz előttem”-ben. A húszéves siheder első szerelmes versétől a világba már nyitott szemmel tekintő költőig hosszú út vezetett. A sors sokszor földhöz vágja, megtépi, megkergeti. A legkegyetlenebb játékos: életet ad neki, hogy aztán megkínózhassa. Kölyök magáról így énekel:

„Nézzétek a húszévest,
hogy csavarog még emberek
utak, célok, szándékok között
nem nyomja öreges elhatárolás,
elv, hitvallás, kötelesség,
csak botorkál és jövő álmaiban
már felkandikálnak néha
életének lehetőségei.”

Ha nagyon keserű ízek futnak össze a szájában, kitör, de nem siránkozik, hanem fegyverbe szólítja társait:

„Vigyázz minden mozdulatodra!
Figyelj szavaidra!
Ne engedd kicsavarni fegyvereidet.
Nézd az ember ott áll, leselkedik rád,
egy pillanat

és melledre térdel, lebunkóz,
legázol, rádtipor
agyonüt, levág,
Sebeidet feltakarni menj a
tóhoz, kutyához, farkashoz.”

Mária Béla, aki jelenleg Olaszországban él és Nápolyban, Rómában írja a verseit, eredeti és feltétlenül tehetséges költője annak az új generációnak, amely már eleve ki van akolbólítva a szolid és cégjegyzett polgári poéták nyájából. Könyvét agyonhallgatják, verseit nem közlik. Ez így divat ma Pesten, ahol csak a napilapok kikiáltott házi költői tudnak úgy-ahogy érvényesülni.

Tamás István

